

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Salafi-jihadi's in Amsterdam: portretten

Slootman, M.; Tillie, J.; Majdy, A.; Buijs, F.

Publication date

2009

Document Version

Final published version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Slootman, M., Tillie, J., Majdy, A., & Buijs, F. (2009). *Salafi-jihadi's in Amsterdam: portretten*. (Reeks religie en samenleving). Aksant.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Salafi-jihadi's in Amsterdam

Portretten

Marieke Sloomman, Jean Tillie, Amin Majdy & Frank Buijs (†)

aksant
Amsterdam
2009

Woord vooraf

Normaliter is de publicatie van een tekst een heuglijk feit.

Bij het uitkomen van dit werk hebben we echter dubbele gevoelens. Het was onze dierbare collega Frank Buijs die de aanzet gaf het oorspronkelijke hoofdstuk over jihadi-jongeren in het rapport over radicaliseringsprocessen in Amsterdam in een nieuw jasje te steken. Frank vond dat er prachtig veldwerk gedaan was en hij vond dat het meer belangrijke informatie omvatte dan hetgeen in het hoofdstuk opgenomen was. Daarom hebben we ervoor gekozen het oorspronkelijke hoofdstuk uit het rapport van Slootman en Tillie (dat een verslag is van het onderzoek dat door het IMES is uitgevoerd voor de Gemeente Amsterdam) in een aparte en meer uitgebreide vorm te publiceren. Op zijn geheel eigen, enthousiaste manier heeft Frank het herschrijven van het stuk aangezwengeld.

Helaas hebben wij het stuk zonder zijn inspiratie moeten afronden. Volledig onverwacht is Frank op 2 september 2007 tijdens zijn vakantie in Zwitserland overleden. Nog steeds missen we zijn warme collegialiteit, zijn open nieuwsgierigheid, zijn onbevooroordeelde blik en zijn gedegen vakkennis.

Dit stuk is dan ook ter nagedachtenis aan Frank Buijs. Daarnaast heeft FORUM de bijzondere Frank Buijs leerstoel voor radicaliseringstudies aan de Universiteit van Amsterdam ingesteld.

Amin Majdy
Marieke Slootman
Jean Tillie

ISBN 978 90 5260 329 2

© 2009, de auteurs

Niets van deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Vormgeving omslag: URBAN Perception

Foto omslag: Estella Snellen

Vormgeving binnenwerk: Frits Nieste

Opmaak binnenwerk: Ellen Bouma

Tekstredactie: Mary Holthuis

Uitgeverij Aksant, Postbus 2169, 1000 CD Amsterdam, www.aksant.nl

Inhoudsopgave

Woord vooraf 5

Salafi-jihadi's in Amsterdam 9

Het onderzoek 10

Het groepje 13

Religieuze vorming – voortrekkers en volgers 14

Isolement 17

Subcultuur 20

Het religieuze en politieke gedachtegoed 25

Religieuze orthodoxie 25

Salafisme en jihadisme 25

Islam en moslims onder vuur 29

Houding ten aanzien van Nederland 30

Democratie 32

Dichotoom wereldbeeld 33

Interne meningsverschillen 34

Drie dimensies van radicalisering 35

De religieus-filosofische dimensie: behoefte aan zingeving en houvast 37

De politiek-activistische dimensie: behoefte aan rechtvaardigheid 40

De sociaal-culturele dimensie: behoefte aan binding 44

Geen afgebakende paden 45

Ten slotte 47

Terminologie 49

Over de auteurs 51

Salafi-jihadi's in Amsterdam

Geweld in naam van de islam bestaat en kan ook voor westerse samenlevingen een bedreiging vormen. Dat is gebleken uit de aanslagen van 11 september 2001 in Amerika en die in Madrid en Londen in de jaren daarna. De moord op Theo van Gogh, op 2 november 2004 in Amsterdam, bracht het geweld wel heel dichtbij. Daardoor is de aandacht toegenomen voor radicale Nederlandse moslims die zich afzetten tegen de Nederlandse samenleving en specifiek voor de enkelingen die daarin zelfs een gewelddadige koers propageren.

Onder hen vallen de aanhangers van het *salafi-jihadi* gedachtegoed. De aandacht was vooral gericht op de Hofstadgroep, een groepje salafi-jihadi jongeren van wie een aantal inmiddels veroordeeld is voor deelname aan wat gezien wordt als een netwerk met terroristisch oogmerk. Ook Mohammed B., die Theo van Gogh vermoordde, maakte deel uit van die groep. Om extreme acties te voorkomen, is het belangrijk te weten wat zulke jongeren doen en denken en waarom ze denken wat ze denken. Waarom kiezen ze voor een zeer radicale invulling van de islam, een benadering die ook door de meeste moslims met argusogen wordt bekeken?

Er zijn verschillende boeken en artikelen geschreven over jihadi jongeren in Nederland, maar ze zijn vrijwel allemaal gericht op de Hofstadgroep en ze komen vrijwel allemaal uit de journalistieke hoek. Het onderzoek waarop dit artikel is gebaseerd, is een van de weinige empirische wetenschappelijke onderzoeken naar radicalisering onder moslims in Nederland.¹ Het onderzoek is uitzonderlijk omdat het een kwantitatieve analyse van radicaliseringsprocessen én veldwerk onder salafi-jihadi jongeren bevat. Dit artikel is een bewerkte versie van het hoofdstuk over het veldwerk. We doen hier verslag van het veldwerk onder een groepje van twaalf jongens in Amsterdam die het salafi-jihadi gedachtegoed aanhangen. We geven antwoord op de vraag waarom sommige jongeren kiezen voor de radicale islam en wat mogelijke drijfveren zijn voor die keuze. Om dat goed te kunnen plaatsen, geven we eerst een uitgebreide beschrijving van het

1 Het onderzoek is uitgevoerd door Marieke Slootman en Jean Tillie van het IMES (Instituut van Migratie- en Etnische Studies, Universiteit van Amsterdam), in opdracht van de gemeente Amsterdam. Zie voor het volledige onderzoek: Marieke Slootman en Jean Tillie, *Processen van radicalisering. Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden*, Amsterdam: IMES, Universiteit van Amsterdam (2006).

Tijdens het onderzoek is nauw samengewerkt met collega-onderzoekers van het IMES Frank Buijs, Froukje Demant en Atef Hamdy, die werkten aan een empirisch parallelonderzoek naar radicaliseringsprocessen. Zie hun boek *Strijders van eigen bodem*, Amsterdam: Amsterdam University Press (2006).

groepje radicale jongeren. We beschrijven hun achtergrond, de manier waarop ze met elkaar en de rest van hun omgeving omgaan, hun gedachtegoed en hoe ze in de wereld staan.

We vinden het belangrijk om onze inzichten in deze groep jongeren voor meer mensen toegankelijk te maken en kiezen daarom voor deze aparte publicatie. Een deel van de angst voor radicalisering komt voort uit het idee dat jongeren zoals die van de Hofstadgroep 'irrationele gekken' zijn. Ons onderzoek laat echter zien dat die jongeren niet handelen vanuit een irrationele, onverklaarbare religieuze drang, maar vanuit behoeften die te maken hebben met hun persoonlijke en maatschappelijke omstandigheden. Behoeften die, zo blijkt uit het onderzoek van Buijs, Demant en Hamdy, breder leven dan onder deze radicale jongeren en waar eenieder zo zijn eigen oplossingen voor vindt.

Tijdens de vele oriënterende gesprekken met professionals in Amsterdam die in het kader van het brede onderzoek gevoerd zijn, merkten we dat veel mensen die te maken krijgen met het thema van radicalisering geen beeld hebben van dit soort radicale jongeren. Hoewel niet alle jongeren hetzelfde zijn en we slechts een klein groepje hebben leren kennen (dat slechts uit jongens bestond), kan dit werk hopelijk toch bijdragen aan meer inzicht in salafi-jihadi jongeren en iets van het geheimzinnige en onbekende wegnemen. Misschien kunnen radicaliserende jongeren daardoor wat gemakkelijker benaderd worden. Om daar optimaal aan bij te dragen, is het oorspronkelijke hoofdstuk aangevuld met een uitgebreidere beschrijving van de subcultuur en van de rol van de voortrekkers in de religieuze vormgeving binnen het groepje geradicaliseerde moslimjongeren.

Het onderzoek

In het voorjaar van 2006 heeft een onderzoeker van de Universiteit van Amsterdam vier maanden veldwerk verricht onder een groepje jongens die het salafi-jihadi gedachtegoed aanhangen. Dat wil zeggen dat zij in theorie het idee van een gewelddadige strijd voor de islam steunen. We zochten specifiek jongeren die deze vorm van de islam aanhangen omdat die in vergelijking met andere religieuze salafistische invullingen – zoals die van *apolitieke salafi's* en *politieke salafi's* – het meest radicaal is.

Voor het vinden van die jongeren zijn diverse moskeeën bezocht. Onze blik was in eerste instantie niet alleen op Amsterdam gericht. We hebben hier te maken met zeer kleine aantallen jongeren en om de kans te vergroten dat we ze zouden vinden, bezocht de onderzoeker ook moskeeën buiten Amsterdam waarvan we tips kregen dat er salafi-jihadi's aanwezig zouden zijn. In een Marok-

kaanse moskee stuitte hij op een groepje salafi-jihadi's. Langzaamaan leerde hij de jongens kennen, evenals degenen met wie zij bevriend waren. Uiteindelijk is er veldwerk verricht in drie moskeeën waar zij kwamen, alle drie Marokkaanse moskeeën in Amsterdam.

Aanvankelijk was er bij de jongens veel argwaan. Hoewel de onderzoeker aangaf dat hij onderzoeker was en niet bij de AIVD werkte, werd hij wantrouwend en met scheve ogen bekeken. Vanwege zijn moslimachtergrond werd hij gezien als een 'huichelaar' die zich voordeed als een moslim maar dat eigenlijk niet is. In de ogen van de jongens was het verkeerd naar de moskee te komen om onderzoek te doen en niet 'met de intentie om te bidden'. Eén jongen verdacht hem ervan te proberen 'zwakke plekken bloot te leggen'. De onderzoeker werd echter niet meteen de moskee uitgezet en ook heeft hij zich geen moment bedreigd gevoeld. Het feit dat hij van Marokkaanse afkomst was en ongeveer even oud als de jongeren, heeft hem waarschijnlijk geholpen bij het winnen van hun vertrouwen. Maar doorslaggevend daarbij leek toch vooral de invloed van Moustapha,² een van de 'voortrekkers' van de groep. Hij was, net als een van de andere jongens, enkele maanden daarvoor al door de onderzoeker geïnterviewd voor het andere IMES-onderzoek, van Buijs, Demant en Hamdy. Hij kende ons onderzoek, wist hoe we werkten en vond dat 'het goed zat'.

Na verloop van tijd kregen we van een aantal jongens meer vertrouwen, hoewel de andere voortrekker, Mounir, sterk wantrouwend bleef. Alle jongens van het groepje praatten met de onderzoeker; acht waren bereid om een semi-structureerd interview te geven en de rest weigerde dat, maar er is met hen wel uitgebreid gesproken 'in de wandelgangen'. We hebben geen vrouwen kunnen interviewen, hoewel we van drie jihadi vrouwen weten dat ze contacten hebben met de groep. Dat zijn de echtgenotes en zus van drie mannelijke respondenten. De mannen gaven geen toestemming voor het interviewen van de vrouwen en daardoor waren ze voor onze (mannelijke) onderzoeker onbereikbaar.

Onze onderzoeker was gedurende de onderzoeksperiode verschillende keren per week in de moskeeën waar de jongeren kwamen om te bidden. Tijdens gesprekken met hen kwamen allerlei onderwerpen aan de orde, zoals hun levensgeschiedenis, het salafi-jihadisme, maar ook bijvoorbeeld hoe zij dachten over de Nederlandse samenleving en politiek. Na ongeveer vier maanden werd het contact minder plezierig. Het argument speelde weer op dat het verkeerd is om slechts voor onderzoek naar de moskee te gaan en het wantrouwen nam toe. Dat was voor ons aanleiding om het veldwerk te stoppen.

² Alle namen zijn gefingeerd.

Het groepje

Het groepje bestaat uit twaalf jongens die het salafi-jihadi gedachtegoed aanhangen. Eén ervan, Zaki, valt er eigenlijk buiten omdat hij geen salafi-jihadi is. Hij is pas recentelijk moslim geworden en trekt op met een van de voortrekkers.

Het merendeel van de jongens is tussen de zeventien en 22 jaar oud. De jongste is vijftien en de twee oudsten zijn 24 en 25 jaar. De meeste jongens zijn van Marokkaanse afkomst, wat natuurlijk niet verrassend is, want we ontmoeten hen in een Marokkaanse moskee. Eén respondent is van Tunesische afkomst en twee respondenten zijn bekeerlingen van Surinaamse en Nederlandse afkomst. De meesten zijn geboren en getogen in Nederland. Eén jongen is geboren in Nederland maar op vroege leeftijd naar Marokko gegaan en recent teruggekeerd. Drie jongens zijn geboren in Marokko; twee zijn als kleuter naar Nederland gekomen en de ander kwam pas rond zijn achttiende. Alle jongens spreken onderling Nederlands, vermengd met straattaal met een Amsterdamse tongval. Sommigen zijn Arabisch aan het leren, maar de meesten beheersen het Modern Standaard Arabisch (vooralsnog) slecht.

De jongens hebben een middelbaar tot hoog opleidingsniveau. Vier van hen volgen een middelbare opleiding, één gaat naar een hogere beroepsopleiding en een andere zit op de universiteit. De andere zes zijn gestopt met hun opleiding; dat zijn vier mbo-leerlingen en twee jongens met een hogere opleiding. Het is een opmerkelijk hoog percentage dat gestopt is, maar het lijkt bij de meesten niet te gaan om een principiële beslissing. Twee jongens zijn van plan volgend studiejaar weer te beginnen met een opleiding. Hun ouders (zowel vaders als moeders) zijn in meerderheid ongeschoold of hebben een laag opleidingsniveau. De ouders van twee jongens vormen daarop een uitzondering; in het ene geval is de vader hoogopgeleid en in het andere geval hebben beide ouders een hoge religieuze opleiding gevolgd.

Bij de meeste jongens speelde de islam een belangrijke rol in de opvoeding. Ze zijn als moslim opgevoed en kregen een religieuze basis mee. Er moest bijvoorbeeld gebeden worden, er werd gevast in de maand ramadan en er werd *halal* gegeten. En de meeste jongens zijn op jonge leeftijd in het weekend naar de koranschool geweest, waar zij hoofdstukken uit de koran uit hun hoofd leerden en les kregen over de islam. Maar de ouders hadden beslist geen radicale geloofsinvulling. Alleen Mounir heeft van huis uit een radicale geloofsinvulling meegekregen, die voor hem de stap naar radicalisering waarschijnlijk kleiner heeft gemaakt.

De eerste ontmoeting met een groot deel van de jongens was in één moskee, maar de jongens bidden meestal in vier verschillende moskeeën. Ze komen elkaar tegen bij het avondgebed en praten over van alles en nog wat, maar vooral over religie. De twaalf jongens kennen elkaar allemaal, maar het groepje is beslist geen sekte in de zin van een zeer hechte, afgesloten groep. Het is meer een los netwerkje van jongens die elkaar direct of indirect kennen en regelmatig met elkaar praten. De jongens komen niet op vaste tijdstippen allemaal bij elkaar, ze hebben geen afgezonderde 'huiskamerbijeenkomsten' en ook geen strikt uniforme ideeën – er is ruimte voor discussie. We kunnen eerder spreken van een groepje jongens die bepaalde ideeën over de islam delen en daardoor een beetje naar elkaar toe trekken, maar alleen in moskeeën. Deze jongens komen bij elkaar in de moskee, praten over van alles en nog wat, bidden en gaan daarna naar huis.

Er zijn subgroepjes van twee tot drie jongens die elkaar meerdere malen per week zien. Dat is meestal als ze voor het gebed naar de voor hen dichtstbijzijnde moskee gaan. De eerste ontmoeting met de jongens was in moskee 1, waar destijds een groot deel van hen bad. Maar ze werden daar, zoals we verderop uitgebreider bespreken, weggejaagd nadat ze in conflict waren geraakt met het moskeebestuur. Alleen Mounir en Rami bidden er nog. Lotfi, Antara en Hafid zijn vervolgens samen naar moskee 2 gegaan om te bidden. Daar bidden ook de nieuwe bekeerling Zaki en Aziz. De voortrekker Moustapha bezoekt die moskee soms ook. Als hij er is, besteedt hij vooral aandacht aan de jonge volgers Lotfi, Hakim, Said en Zaki. Ali, Said en Hakim wonen bij elkaar in de buurt en bidden samen in moskee 3. Said en Hakim gaan soms ook naar moskee 2 om de andere jongens te zien. Ali komt niet meer in moskee 2 vanwege een conflict met Moustapha. Hij trekt soms op met een andere jongen, Nordin, die de moskee soms bezoekt.

Religieuze vorming – voortrekkers en volgers

Binnen de groep nemen Moustapha en Mounir een leiderspositie in bij het uitleggen van het salafi-jihadi gedachtegoed. We noemen hen de 'voortrekkers'. Er wordt naar hen geluisterd omdat zij het best onderlegd zijn in het gedachtegoed en de Arabische taal goed beheersen. Ze blijven goed op de hoogte door Arabische websites te bezoeken waar allerlei artikelen en online boeken worden

gepubliceerd. Ze argumenteren met onderbouwingen uit de koran en *hadith*,³ kennen veel verzen en overleveringen uit het hoofd en weten bijvoorbeeld ook veel over islamitische jurisprudentie. Dat geeft hun overtuigingskracht en daarmee aanzien. Daarnaast heeft Moustapha, anders dan Mounir, aantrekkingskracht vanwege zijn persoon. Zijn houding en zijn manier van praten maken dat hij zelfverzekerd overkomt. Hij is assertief en met zijn lange haar en stoere houding straalt hij zelfvertrouwen uit, iets waar de meeste andere jongens een flink tekort aan hebben. Zij komen onzeker over en lijken op school niet veel vrienden te hebben. Door Moustapha voelen ze zich geaccepteerd zoals ze zijn en dat maakt dat vooral Said, Hakim en Lotfi graag in zijn gezelschap zijn.

Uit de gesprekken komt naar voren dat de meeste jongens aan het begin van hun religieuze zoektocht weinig wisten over de islam, en al helemaal weinig wisten van het salafi-jihadi gedachtegoed. Van religieuze termen als *jihad* en *takfir doen*⁴ hadden ze wel eens gehoord, maar ze wisten aanvankelijk niets van de verschillende interpretaties van die begrippen. Op een gegeven moment werd hun interesse gewekt voor de islam en het moslim-zijn (verderop wordt duidelijk dat er uiteenlopende aanleidingen zijn) en begonnen ze een zoektocht naar een aansprekende religieuze invulling. In tegenstelling tot wat soms gedacht wordt, was er bij de jongens uit de jihadi-groep geen sprake van een imam of een 'ronselaar' die de jongens richting het salafi-jihadisme stuurde. Ook speelde de zoektocht naar een religieuze invulling zich niet puur zelfstandig af, thuis bij hun ouders, in hun eentje achter internet of uit boeken. Bijna alle jongens zijn beïnvloed door mensen uit hun directe omgeving, zoals broers, vrienden en andere familieleden. Bij de religieuze vormgeving van een aantal jongens hebben vooral de voortrekkers een belangrijke rol gespeeld. Bij Ali, Hakim, Lotfi en Said is de invloed van voortrekker Moustapha het duidelijkst. Hij heeft hen beïnvloed en geleerd wat ze nu weten. Waarschijnlijk zouden Ali, Hakim, Lotfi en Said geen salafi-jihadi zijn als Moustapha het ook niet was en als ze zo iemand als Moustapha niet waren tegengekomen.

De overtuigingskracht van Moustapha en Mounir ontbreekt bij de andere jongens uit het groepje. Vaak klonken de antwoorden die zij gaven op bepaalde vragen 'opgezegd' en zonder bezieling en werden ze letterlijk herhaald. Ze lijken minder zelfstandig na te denken en het is duidelijk dat ze in hun gedachtevorming de voortrekkers volgen. Zo zegt Lotfi bijvoorbeeld zelfs expliciet: 'Ik volg Moustapha, wat hij ook zegt.' Deze jongens, bij wie de salafi-jihadi leer

³ *Hadith*: religieuze overleveringen over het leven van de profeet Mohammed, waaruit zijn levenswijze en geloofsbeleving worden opgemaakt.

⁴ *Jihad*: religieuze inspanning of strijd. *Takfir doen*: verketteren, het tot ongelovig verklaren van moslims, wat theoretisch geldt als een terdoodveroordeling.

beduidend minder overtuigend klinkt dan bij de voortrekkers, noemen we 'volgers'.

Om de zoekende jongens te overtuigen van het gelijk van het salafi-jihadi gedachtegoed, tonen de voortrekkers de 'fouter' van andere stromingen binnen de islam. Ze richten zich vooral op het ongelijk van de apolitieke salafi's, omdat met name zij ook actief proberen zoekende moslimjongeren aan te trekken. Het lijkt wel een soort competitie. Lotfi vertelde dat hij ook is benaderd door apolitieke salafi's en dat hij gek werd omdat verschillende groepen aan hem trokken.

Moustapha's kennis en zelfverzekerdheid hebben grote overtuigingskracht, waardoor hij de jongens zijn visie kan meegeven. Moustapha ging zelfs in het bijzijn van de twijfelende Lotfi in discussie met een imam, wat eigenlijk ongehoord is. Dat een negentienjarige jongen in discussie durft te gaan met een veel oudere imam die gestudeerd heeft aan een islamitische universiteit, boezemt ontzag in. Om het ongelijk van apolitieke salafi's aan te tonen gaat Moustapha ook in op actuele gebeurtenissen in het Midden-Oosten. En hij maakt grappen over apolitieke salafi's en vertelt veel anekdotes. Hij benadrukt dat de salafi-jihadi's de laatste moslims zijn die de 'waarheid' nog hardop uit durven te spreken en niet bang zijn om in de gevangenis te belanden of gedood te worden. Hij vertelt welke geleerden 'betrouwbaar' zijn en welke niet en welke boeken de zoekende jongens moeten lezen en welke niet. Zo lezen ze alleen boeken die in het straatje passen van de salafi-jihadi's. Ook krijgen ze van hem aanwijzingen welke websites ze moeten lezen. Maar omdat er weinig jihadi websites zijn in het Nederlands en de meerderheid van de jongens het Arabisch slecht beheerst, vertaalt Moustapha regelmatig teksten uit het Arabisch voor hen. Daarmee probeert hij hen te overtuigen van bepaalde standpunten met betrekking tot bijvoorbeeld de jihad of het doen van *takfir*.

Mounir kent de salafi-jihadi leer net zo goed als Moustapha, maar hij is een heel andere persoon. Hij probeert minder op te vallen en houdt zich meer op de achtergrond. Hij is minder ijverig om andere jongens 'het rechte pad' te wijzen en over het gedachtegoed te praten. In tegenstelling tot Moustapha die aangeeft voor niets en niemand bang te zijn, is Mounir op zijn hoede. Dat maakt dat de jongeren minder naar de serieuze Mounir toe trekken en dat hij minder invloed op de 'volgers' heeft dan Moustapha, met wie ze ook over andere onderwerpen gezellig kunnen praten. Zijn rol bij de vorming van de andere jongens is niet duidelijk. Mounir was ook verreweg het meest argwanend ten opzichte van ons.

Isolement

We zien dat de jongens steeds geïsoleerder raken van hun omgeving. Dat is zorgelijk omdat isolement homogeniteit en een uniforme mening (*groupthink*) bevordert.⁵ Het wordt ook steeds moeilijker om terug te gaan wanneer voor een bepaalde stap grote offers gebracht zijn, bijvoorbeeld het verlies van veel sociale contacten.

In veel gevallen verslechtert bij radicaliserende jongeren het contact met de ouders. We weten uit het onderzoek van Buijs, Demant en Hamdy dat ouders aanvankelijk de toegenomen religiositeit van hun kinderen ervaren als iets positiefs.⁶ In hun redenering zal een vrome jongen geen 'gekke dingen' doen en niet het slechte pad op gaan en ze zijn aanvankelijk blij dat hun kinderen niet volledig vernederlandsen. Maar dat positieve gevoel slaat in veel gevallen om in twijfel en angst als ze zien dat hun dochter of zoon verder gaat en zich meer gaat bedekken of een baard laat staan en een *kamis* (lang gewaad) gaat dragen. De ouders zijn bang dat dat de kansen op een baan verkleint. En bovendien zijn de meeste ouders niet bekend met orthodoxe kledingstukken zoals de *boerka* of *nikaab* (gezichtssluijer).

Voor zover dat thema in de gesprekken met de jongens naar voren kwam, zien we dat dat voor hun ouders ook opgaat.

Hafid: 'De relatie met mijn vader is niet zo goed. Hij vraagt mij waarom ik op dit pad ben. Niet alleen mijn ouders zeggen dit, iedereen vraagt dit aan mij. Zij gaan voor het materiële. Ze zijn voor materialisme. Het materiële gaat voor de godsdienst. Ze zeggen tegen mij dat je succesvol moet zijn hier op deze aarde.'

Er is nog een reden waardoor de afstand tussen ouders en hun religieuze kroost kan groeien en ook die zien we bij de jongens terug: ze kijken neer op de geloofsbeleving van hun ouders. Zij zien hun ouders als 'gewoontemoslims' of 'cultuurmoslims' die niet de 'pure' islam uit boeken geleerd hebben maar de islam als traditie hebben overgenomen van hun voorouders. Hun religie is vermengd met allerlei oude Marokkaanse culturele praktijken zoals heiligenverering en bijgeloof, praktijken die de jongens niet islamitisch vinden. Maar om ruzie te voorkomen, vermijden de meeste jongens een gesprek over religie met hun ouders.

5 Zie: Roel W. Meertens, Yvonne R.A. Prins, Bertjan Doosje, *In iedereen schuilt een terrorist*, Schiedam: Scriptum (2006).

6 Zie: Frank Buijs, Froukje Demant en Atef Hamdy, *Strijders van eigen bodem. Radicale en democratische moslims in Nederland*. Amsterdam: Amsterdam University Press (2006).

Sommigen vinden die positie moeilijk, omdat ze zich realiseren dat ze volgens de islam hun ouders eigenlijk behoren te respecteren.

De jongens hebben weinig tot geen contact met andere moskeebezoekers. De oudere moskeebezoekers en het moskeebestuur weten niet wat er in de jongeren omgaat. Er is weinig tot geen contact tussen de jonge moskeegangers en de oudere moskeebezoekers die de moskee runnen, die het bijvoorbeeld hebben over de gestegen ziektekosten. Het zijn twee gescheiden werelden. En zoals ze zich aan hun ouders ergeren, zo ergeren de salafi jongeren zich ook aan de geloofsbeleving van de oude mannen. Een voorbeeld van een gewoonte die veel jongeren verafschuwen, is een oude Marokkaanse traditie die in een van de bezochte moskeeën in ere gehouden wordt. In Marokko wordt in de meeste moskeeën na afloop van het avondgebed een gedeelte van de koran gezamenlijk hardop gereciteerd. Alle salafi's zien dit als een niet-islamitisch gebruik, een (verboden) religieuze innovatie (*bid'a*). De volgende gebeurtenis illustreert de frictie tussen een aantal van de jihadi jongens en de 'oude garde' hierover:

[Een aantal oude mannen zit na het avondgebed gezamenlijk hardop een gedeelte van de koran te reciteren met de imam.]

Antara en Hafid: 'Kijk wat die mannen doen. Dat is innovatie. Dit is helemaal niet van de islam. Ze weten helemaal niets van de islam en toch doen ze het.'

[De jongens praten hard en zijn rumoerig. Hierop komt een man naar boven die zegt dat de jongens niet moeten praten uit respect voor het woord van Allah. Hafid reageert als volgt:]

Hafid: 'Ja, ik begrijp dat dit het woord van Allah is, maar het is een *bid'a*. Wij horen juist naar beneden te gaan en die mannen uit te leggen dat hetgeen waar ze mee bezig zijn verkeerd is' [reciteert een overlevering].

[De man vertrekt en Hafid, die is opgegroeid in Marokko, reageert:]

Hafid: 'Bewaar die zak pinda's. Ik gooi ze op het hoofd van die imam. Schrijf dit maar op voor je onderzoek. In Marokko is er geen echte islam! Ze zijn niet bewust moslim.'

Op een gegeven moment krijgt het bestuur van een moskee ruzie met de jihadi jongens. Volgens het bestuur heeft de AIVD de moskee voor hen gewaarschuwd. Het bestuur nodigt de jongens uit voor 'een gesprek over het geloof', maar geen van hen komt opdagen. De volgende dag wordt er een lezing gegeven in de moskee met als titel 'dwalingen bij jongeren'. Met deze dwalende jongeren worden de salafi-jihadi jongeren bedoeld. Een apolitieke salafi prediker verzorgt de lezing. Tijdens de lezing zijn de onderzoeker en Said in een andere ruimte in de moskee. Na afloop van de lezing komt de voorzitter van de moskee op Said af en vraagt in

ferme bewoordingen waarom hij niet kwam opdagen op de afspraak. Hij geeft de duidelijke waarschuwing: 'Of jullie houden je aan de regels, of ieder bidt in zijn eigen huis. Ik ben voorzitter van een moskee en geen inlichtingendienst.'

Naar aanleiding hiervan vertellen de jongens dat zij al eerder weggejaagd zijn door moskeebestuurders. Het begon allemaal in één moskee, waar salafi-jihadi's kwamen om te bidden, totdat zij op een gegeven moment werden weggejaagd door het bestuur. Vervolgens gingen zij naar een andere moskee en ook hier werden ze weggejaagd. Daarna vonden ze de weg naar deze moskee, waar ze tijdens ons veldwerk opnieuw worden weggejaagd. Nadat ze zijn weggejaagd, gaan ze naar een andere moskee, waar ze de waarschuwing krijgen dat zij zich niet mogen 'groeperen'. Typerend is dat de voorzichtige Mounir nog steeds in de vorige moskee bidt. Hij vertelde de jongens geamuseerd dat een oude man (*haj* in Marokkaans taalgebruik) hem kwam waarschuwen voor de salafi-jihadi's, die in zijn ogen terroristen zijn.

De meeste jongens hebben weinig vrienden en de vrienden die ze hebben, zijn vaak moslims met dezelfde ideeën. Vaak komt in de gesprekken naar voren dat 'men alleen steun vindt bij broeders'. Blijkbaar is er grote behoefte aan steun van gelijkgezinden. Maar de jongens zijn dan ook sociaal gezien tamelijk geïsoleerd. Met andersdenkende moslims gaan ze niet om, zelfs niet in de moskee. Zo gaan de jongens niet om met moslimjongeren van wie ze weten dat ze niet het salafi-jihadi gedachtegoed aanhangen. Ze keren zich af van de meeste moslims, die in hun ogen gemakzuchtig zijn en alleen geloven wat hen uitkomt. Volgens de jongens is dat een van de oorzaken waarom het slecht zou gaan met de moslims in de wereld. Ze zien zichzelf als de laatste moslims die op het rechte pad zitten. Ze onderscheiden zich van andere moslims door wat ze zelf zien als 'moedige' standpunten met betrekking tot de jihad. Ze zoeken alleen steun voor hun ideeën bij andere salafi-jihadist, waar er maar weinig van zijn. En meestal krijgen ze dus ook weinig begrip van hun ouders. Met niet-moslims gaan ze helemaal niet om. Die zijn volgens hen niet te vertrouwen en afstand tot hen is geboden. Alleen waar het onvermijdelijk is, hebben ze contact met niet-moslims, bijvoorbeeld op school, op het werk of met de burens. Voordat zij het pad van het salafi-jihadisme opgingen, was de meerderheid van de jongens wel lid van een vereniging. Achteraf betreuren ze dat, omdat die organisaties nu in hun ogen slecht zijn. Een aantal jongens ging ook wel eens naar een buurthuis, maar dat doen ze nu niet meer omdat er bijvoorbeeld muziek wordt gedraaid, wat in hun ogen verboden is in de islam.

Omdat de jongens nog bidden in de moskee, zijn ze niet totaal geïsoleerd. Ze zijn hier te midden van andere mensen en andere denkbeelden. Ze zijn nog in het

zicht en er is nog een gesprek met ze aan te gaan, zoals we tijdens het onderzoek ontdekten. Dat de moskeebestuurders de jongeren uit de moskee zetten, kan leiden tot afzondering. De salafi-jihadi's trekken rond van moskee naar moskee en staan steeds meer onder druk. Een aantal respondenten wordt in de gaten gehouden door de AIVD en ze vertrouwen alleen nog maar 'broeders' met gelijke ideeën. Dat zijn de enigen bij wie ze erkenning en steun vinden. Het isolement lijkt dus de groep hechter te maken.

Het effect van de druk van de AIVD is echter ambigu. We zien dat een van de jongens zich daardoor juist terugtrekt uit de groep. Omdat hij niets te maken wil hebben met de AIVD, neemt Ali gedurende de veldwerkperiode afstand van Moustapha en de meeste andere respondenten. Eigenlijk willen de anderen ook niets met de AIVD te maken hebben. Vooral bij de volgers zien we daardoor soms twijfel, met name bij Lotfi.

Subcultuur

Hoewel de groep jongens niet heel hecht is, is er wel sprake van een uitgesproken subcultuur. De jongens trekken met elkaar op, voelen zich uitverkoren, onderscheiden zich qua kleding en uiterlijk, hebben hun eigen rolmodellen en hun eigen normen en waarden – vooral met betrekking tot de omgang met de andere sekse.

De meeste jongens ontmoeten elkaar 's avonds in de moskee. Hier bidden ze met andere moslims en na afloop van het gebed blijven de jongens in de moskee samen napraten. Het samenkomen in de moskee is voor hen vooral iets gezelligs; ze hebben het niet alleen over religie, maar ook over onderwerpen waar andere jongeren zich ook mee bezighouden, zoals vrouwen en werk. Er wordt nauwelijks gesproken over politiek. Ze gaan dus niet alleen naar de moskee om te bidden, maar ook om hun vrienden te ontmoeten en te *chillen* (gezellig samen zijn en ontspannen).

De jongens komen in hun vrije tijd niet in uitgaansgelegenheden zoals discotheken, theaters of cafés. Het is volgens hen verboden om op plekken te komen waar vrouwen en mannen gemengd bij elkaar zijn en waar alcohol geschonken wordt. Een aantal jongens bezocht vroeger wel een vereniging of buurthuis. Ze zijn hiermee opgehouden toen ze meer gingen praktiseren. In hun vrije tijd trekken ze op met hun gelijkgezinde vrienden uit de moskee. Tijdens het veldwerk gingen de jongens op een zonnige dag samen barbecuen in een park. En een andere keer gingen ze voetballen met andere jongens en daar waren ook salafi's van andere pluimage bij – wat uitzonderlijk is, omdat ze elkaar vanwege hun

meningsverschillen meestal niet eens groeten.

De jongens spreken elkaar aan met 'broeder' en geven elkaar een bijnaam, een *koenya*, zoals gedaan wordt in sommige delen van de Arabische wereld. Die bijnaam begint met *abu* of *ummu* wat respectievelijk 'vader van' of 'moeder van' betekent. Het achtervoegsel is de naam van de eerste zoon of dochter, of – zoals bij de jongeren – de naam die je je toekomstige zoon of dochter graag zou willen geven. Meisjes worden aangesproken met 'zuster'.

Op school en op het werk dragen ze westerse kleding, zoals bijvoorbeeld een spijkerbroek. Wanneer de jongens naar de moskee gaan, dragen ze een gewaad met een bijpassende broek, die volgens hen niet onder de enkels mag uitkomen. Ook dragen de meeste jongens als ze naar de moskee gaan een soort gebedsmutsje, een kalot. Ze onderscheiden zich met die kledingstijl niet van veel andere moslims, behalve dat een broek die reikt tot ver boven de enkels kan wijzen op salafi gedachtegoed. De jongens die voldoende baardgroei hebben laten hun baard staan, zoals de profeet Mohammed verplicht zou hebben, wat door hun leeftijd zelden een volle baard oplevert. Drie jongens proberen zich wat meer te onderscheiden. Ze vinden het stoer om hun haar lang te dragen, zoals de *moe-djahedien*.

Zoals bij de meeste pubers en jongvolwassenen, zijn vrouwen voor de jihadi jongens een regelmatig terugkerend onderwerp van gesprek. Volgens de jongens hoort een gelovige moslim geen relaties te hebben en is seks voor het huwelijk uit den boze. De omgang met de andere sekse zien ze buiten huwelijk en familie als strikt verboden. Om zich voor zonden te behoeden zoals 'verboden gevoelens' en ongeoorloofde contacten met het andere geslacht, leggen de jongens zichzelf beperkingen op, maar dat valt ze niet altijd gemakkelijk. Zo vinden ze het bijvoorbeeld moeilijk hun ogen neer te slaan als ze een mooi meisje voorbij zien lopen (alleen de eerste blik zou zijn toegestaan). Ze benadrukken dat de *fitna* op straat een van de redenen is waarom ze het moeilijk vinden om moslim te zijn in Nederland. *Fitna* betekent hier maatschappelijke chaos, onzedelijkheid, en daarmee bedoelen ze in dit geval de 'onbedekte' vrouwen en de omgang tussen mannen en vrouwen, die in hun ogen veel te vrij is.

Om zonden te vermijden zien ze trouwen als de oplossing. Twee jongens in de groep waren dan ook al getrouwd. Bij het zoeken van een geschikte partner is het belangrijk hoe het meisje in het geloof staat. De kans is niet groot dat een moslimmeisje dat bijvoorbeeld geen hoofddoek draagt en niet zo met het geloof bezig is, zal ingaan op een aanzoek van een salafi jongen. De jongens bespreken met elkaar eventueel geschikte partners, bijvoorbeeld het zusje van die ene zuster of de vriendin van de vrouw van die broeder. Ali is door Moustapha aan een meisje gekoppeld. Ali vertelt dat als een meisje wil trouwen, ze dit bijvoorbeeld

vertelt aan een getrouwde vriendin. En die geeft dat dan weer door aan haar man, die het bespreekt met zijn vrienden. Zo worden jongens en meisjes via via aan elkaar gekoppeld, want het is niet zo dat de jongens en meisjes elkaar vrij ontmoeten en met elkaar praten. Ze geloven immers dat dat niet mag en wij denken dat ze het ook niet doen.

Maar in de realiteit van alledag dienen zich nieuwe mogelijkheden aan voor contact tussen de seksen. MSN kan een oplossing zijn om veilig met een 'zuster' te praten, hoewel sommige jongens en meisjes betwijfelen of dat wel mag. En ook de mobiele telefoon biedt uitkomst bij het overbruggen van de afstand tussen de seksen, zoals bijvoorbeeld in de moskee, waar mannen en vrouwen na het bidden in twee verschillende ruimtes napraten. Op een gegeven moment gaan bij hard gelach uit de andere ruimte de telefoontjes over en weer, met de vraag: 'Waarom lach je?'

Ze hebben het idee dat ze de *underdog* zijn, dat ze als salafi-jihadi's bedreigd worden en onbegrepen worden door de rest van de wereld, inclusief de andere moslims. Dat versterkt de onderlinge verbondenheid. Ze zien deze 'beproeving' als bewijs van het feit dat zij uitverkoren zijn. De profeet Mohammed zou namelijk al 1400 jaar geleden hebben voorspeld dat er ooit een kleine groep 'ware moslims' zou zijn die het moeilijk zou hebben en zou worden onderdrukt. Moustapha komt vaak op dit onderwerp terug:

'Als je de waarheid verkondigt, word je altijd onderdrukt of in de gevangenis gezet. Je moet tevreden zijn. Dit is de weg van de mensen van de vrijheid. Niemand is gekomen met een boodschap zonder dat er vijandigheid was tegenover hem. Alle profeten hebben vijandigheid ervaren. Je wordt uitgedreven door je volk. De geleerden die de waarheid volgen zitten allemaal in de gevangenis of zijn op de vlucht.'

En: 'Als je geen problemen krijgt in deze wereld, dan weet je dat je niet de waarheid volgt.'

En: 'Als je op deze weg bent dan moet je verwachten dat je het moeilijk zal krijgen en niet met rust zal worden gelaten.'

Door te denken aan de ontberingen die de profeet Mohammed en zijn metgezellen hebben doorstaan, relativiseren ze hun eigen problemen. De levende voorbeelden van de moslims die op 'het pad van de waarheid' zitten, zijn voor hen de jihadistische *ulema*⁷ die in de gevangenis zitten of op de vlucht zijn. Moslims als Al-Zarqawi en Bin Laden vinden ze helden, omdat zij het wereldse leven hebben opgegeven om te gaan strijden voor de islam. Vooral de jonge responden-

ten Hakim, Said en Lotfi vinden de *moedjahedien* stoer. Ze bekijken op internet filmpjes over de strijders. Ze vinden het leuk om te luisteren naar verhalen over moedige schriftgeleerden en *moedjahedien* die hun leven hebben geriskeerd voor de zaak van Allah. Filmpjes uit Irak en Tsjetsjenië worden door alle jongens graag bekeken. Ze zoeken ernaar op internet en slaan ze op in hun mobiele telefoon om ze aan hun vrienden in de moskee te laten zien.

Het praktiseren van het geloof lijkt wel een onderlinge competitie. Hoe strikter je de regels volgt, hoe meer respect je krijgt. Een voorbeeld is het gebed. Binnen de islamitische traditie zijn er vijf momenten waarop een gelovige hoort te bidden. Het eerste gebed vindt plaats wanneer de zon opkomt, in de moskee zijn dan nog maar weinig mensen te vinden. Het ochtendgebed verrichten in de moskee dwingt respect af. Zo vroeg opstaan om in de moskee te gaan bidden, wordt gezien als een teken van vroomheid.

Een van de regels waar ze zich strikt aan houden, is het verbod op instrumentale muziek. Ze luisteren op hun MP3-spelers in de bus en de metro dan ook voornamelijk naar koranrecitaties. Dat doen veel moslims, omdat ze de teksten en het ritme rustgevend vinden. Daarnaast luisteren sommige jongens ook naar jihadistische strijdlieiders over de bevrijding van bezet gebied en aanmoedigingen van groepen als de Taliban. Ze halen de recitaties en de strijdlieiders van cd's of van internet en wisselen ze onderling uit.

Internet is niet alleen geschikt om informatie te zoeken en filmpjes, liederen, koranrecitaties en lezingen te downloaden, maar is ook een medium voor discussie. Sommigen van de jongens nemen op internetfora deel aan discussies over de islam met als doel 'dwalende' moslims te ontmaskeren en anderen te overtuigen. De 'dwalende moslims' op wie zij zich richten, zijn vooral apolitieke salafi's. Met hen wordt heftig gediscussieerd over allerlei theologische onderwerpen. De argumenten die de jihadi jongens gebruiken, zijn vaak letterlijk de standpunten van de geleerden uit het Midden-Oosten zoals ze die hebben geleerd van de voortrekker.

Hoewel veel moslims regelmatig lezingen bezoeken, geven de jongens aan dat zij niet naar lezingen gaan. Er kunnen namelijk eigenlijk geen lezingen worden gehouden over 'deze gevaarlijke onderwerpen' (daarmee wordt de jihad bedoeld en de verdorvenheid van theologische schriftgeleerden). De voortrekker Moustapha gaf wel lessen aan de volgers. Tijdens het veldwerk zijn we één keer met wat jongens naar een lezing gegaan van een spreker die de jongens een goede prediker vinden. Een aantal respondenten volgt zijn lessen. Volgens een van de jongens is de spreker een salafi-jihadi die dat niet openlijk kan uiten. Hij is de enige prediker in Nederland naar wie deze jongeren luisteren. De meeste jongeren, ook de salafi-jihadi's, nemen de imams niet serieus. Ze praten volgens een respondent 'al twintig jaar lang over dezelfde onderwerpen'.

⁷ *Ulema*: islamitische geleerden.

Het religieuze en politieke gedachtegoed

De jongens zijn aanhangers van het salafi-jihadi gedachtegoed. In dit deel beschrijven we wat dat inhoudt, zowel met betrekking tot religie als politiek, en hoe we het bij de jongens terugzien. Ook beschrijven we de houding van de jongens ten aanzien van de samenleving en de Nederlandse politiek.

Religieuze orthodoxie

De jongens vullen het geloof zeer orthodox in. De islam is in hun ogen superieur, er is maar één ware interpretatie van de koran en alle moslims moeten terug naar de wortels van de islam. Voor alle vraagstukken des levens grijpen ze direct terug naar de koran en de *soenna* en ze vatten de teksten letterlijk op. Zoals een van hen zei: 'Allah heeft alles al gezegd en heeft met alles rekening gehouden.' Daarom is herinterpretatie van de teksten uit den boze. De manier waarop de jongens willen leven weerspiegelt die orthodoxe geloofsbeleving. Ze leven zo puriteins mogelijk, volgens starre, duidelijke regels: dit mag wel (*halal*) en dat mag niet (*haram*). Dat heeft niet alleen betrekking op de geloofsbeleving, gebed en moskeebezoek, maar ook op veel aspecten van de dagelijkse praktijk, zoals de omgang met de andere sekse, muziek en kleding. Ze vinden dat de situatie in de moslimwereld slecht is, en ze wijten dat aan 'een binnenlandse crisis' (doordat de moslims zich niet goed gedragen en zwak zijn). De oplossing voor die crisis is volgens hen dat alle moslims de islam weer op de juiste manier gaan praktiseren: 'Moslims moeten terugkeren naar de koran en *soenna* en deze toepassen. Dan pas zal Allah de overwinning schenken aan de moslims.'

Salafisme en jihadisme

Veel hedendaagse orthodoxe moslims noemen zich, net als de jongens uit het salafi-jihadi groepje, *salafi*. Daarmee betitelen ze zichzelf als moslims die proberen net zo vroom te leven als de moslims ten tijde van de profeet. Zij worden gezien als de perfecte moslims; *salaf* betekent vroege generatie of voorloper. Salafi's bepleiten de terugkeer naar de zuivere islam van de profeet en zijn metgezel-

len en zien de koran en de *hadith*, islamitische overleveringen, als enige bronnen van geloof. Een centraal geloofsbegrip is *tawhied*, wat vaak wordt vertaald met 'monotheïsme'. Hiermee wordt een eenheid van God bedoeld die alomvattend en allesdoordringend is. Het huidige salafisme is sterk verbonden met de wahabitische geloofsstroming in Saoedi-Arabië. De hoofdstroom van dit wahabisme wordt gevormd door gevestigde religieuze geleerden die samenwerken met de politieke machthebbers, het Saoedische koningshuis. Vanwege haar riantie positie stelt de religieuze elite zich kritiekloos en loyaal op ten aanzien van de politiek. Er zijn echter andere geleerden die stevige kritiek uiten op de Saoedische machthebbers, vanwege de wijdverbreide corruptie en hun afhankelijkheid van de Verenigde Staten.

Het islamitisch radicalisme bouwt voort op het salafisme. Het is in belangrijke mate geïnspireerd door de denkers Qutb (1906-1966) en Mawdudi (1903-1973). In hun denken breiden zij de eenheid van God, *tawhied*, uit naar de staatsinrichting en politiek. Ze benadrukken de soevereiniteit van God op het politieke terrein. Een islamitische samenleving die volledig is ingericht volgens Gods plan, is moreel superieur. Ze beschouwen het als een doodzonde dat de mens zo hoogmoedig is om zelf wetten te maken. Dat gebeurt niet alleen in westerse democratieën, maar ook in moslimlanden. Ze richten hun pijlen daarom vooral op het (moslim-)establishment dat de islam in de marge van de samenleving heeft gebracht en zich ook niet lijkt te bekommeren om de gewone mensen. Volgens Qutb en Mawdudi heerst er een nijpende situatie, die ingrijpen vereist. Qutb beargumenteert zelfs dat elke vorm van handelen, dus ook geweld, geoorloofd is, en eigenlijk zelfs een plicht is van elke gelovige.

Onder de salafistische moslims zijn drie stromingen te onderscheiden, die in meer en mindere mate radicaal te noemen zijn.⁸ *Apolitieke salafi's* hebben een sterk religieuze oriëntatie en houden zich afzijdig van politiek. Dat komt enerzijds doordat ze zich kritiekloos en teruggetrokken opstellen, zoals de wahabitische gevestigde orde in Saoedi-Arabië. Anderzijds komt het doordat ze fel gekant zijn tegen alles wat met menselijke politiek te maken heeft. Zij volgen de gevestigde geleerden, want als die niet worden gehoorzaamd, leidt dat volgens hen tot *fitna* (maatschappelijke chaos, verdeeldheid), wat te allen tijde voorkomen moet worden.

De stroming van de *politieke salafi's* is ontstaan buiten Saoedi-Arabië en is in Nederland redelijk verbreid, bijvoorbeeld in moskeeën als El-Tawhied in Amster-

dam en As-Soennah in Den Haag. Politieke salafi's verschillen van de apolitieke door hun politieke en maatschappelijke engagement en ze zijn ook kritischer ten aanzien van religieuze leiders. De politieke salafi's streven op een actieve manier naar vernieuwing. Vanwege hun kritische houding ten aanzien van de gevestigde orde zijn ze in veel moslimlanden onder druk gezet en vaak zelfs gevangengezet of gemarteld. Hun strategieën zijn echter geweldloos. Naast *dawa* (verkondiging) proberen ze de kansen en mogelijkheden binnen het politieke en maatschappelijke systeem te gebruiken om de samenleving te veranderen.

In het gedachtegoed van de *salafi-jihadi's* herkennen we de ideologieën van Qutb en Mawdudi het sterkst. Volgens de jihadi's is een groot deel van de moslims en de moslimwereld gecorrumpeerd en dwalend. Ze zijn ervan overtuigd dat zij zelf de enige overgebleven goede moslims zijn. Deels komt de dreiging van binnenuit en deels is zij te wijten aan complotten van islamitische vijanden. Daarom is het urgent dat het verval van de moslimwereld een halt wordt toegevoerd, en dat kan alleen als overal de islamitische staat gevestigd wordt. Omdat de huidige regimes in islamitische landen niet regeren met de wetten van Allah (*sharia*), zijn ze gelijk aan 'ongelovige' regimes. Dat rechtvaardigt in de ogen van de jihadi's zelfs geweld tegen deze moslimregimes. Niet-moslims vormen een bedreiging op veel andere plaatsen. In Palestina, Irak, Tsjetsjenië, Afghanistan en Kashmir worden moslims door niet-moslims onderdrukt en gedood, wat maakt dat de *jihad* (gewelddadige strijd) op deze plekken een verplichting is van elke individuele moslim. Toestemming van geleerden is niet nodig, die zijn tenslotte zelf gecorrumpeerd. En dat moslims stilzitten, is een teken dat ze geestelijk verslagen zijn, zo vinden salafi-jihadi's.

De jongens van de groep kunnen we duidelijk scharen onder de salafi-jihadi's. Bovenstaande denkbeelden weerklinken in de gesprekken. De meeste van hun denkbeelden zijn ontleend aan het boek *Mijlpalen* van Qutb. Maar ook andere geleerden vormen een inspiratie voor de voortrekkers, zoals Ibn Taymiyya (1263-1328) en Muhammed ibn Abdelwahab (1703-1729). De eerste wordt vooral aangehaald vanwege zijn opvattingen over de jihad en *takfir*. Hij ziet de jihad als een individuele verplichting van elke moslim tegen de ongelovigen. Ibn Abdelwahab is bekend in het Westen als de grondlegger van het wahabisme. De boekjes *De drie fundamenten* en *De vier principes* zijn op zijn ideeën gebaseerd en vertaald naar het Nederlands. Ze worden gelezen door zowel apolitieke salafi's als salafi-jihadi's. De meeste respondenten hebben het boekje *De drie fundamenten* gelezen.

Sommigen van de jongens noemen zich trouwens geen salafi-jihadi. Zij willen hun gedachtegoed geen naam geven en noemen zich gewoon moslims die de koran en *soenna* volgen.

⁸ Zie: Frank Buijs, Froukje Demant en Atef Hamdy, *Strijders van eigen bodem. Radicale en democratische moslims in Nederland*, Amsterdam: Amsterdam University Press (2006).

Uit ons onderzoek en uit het onderzoek van Buijs, Demant en Hamdy blijkt dat de stromingen in Nederland de laatste jaren steeds verder uitgekristalliseerd zijn. Er is echter sterke interactie tussen aanhangers van de verschillende stromingen. Op internetfora en daarbuiten worden heftige discussies gevoerd op basis van religieuze argumenten, om de andere stromingen te ontkrachten en anderen te overtuigen van het gelijk van de eigen stroming. De jongeren, zowel binnen als buiten dit groepje, weten uitstekend wie wel of geen salafi-jihadi is. Zoals hierboven al werd genoemd, proberen de jihadi's zich vooral te onderscheiden van de apolitieke salafi's. Zij zijn binnen de bestudeerde groep een bron van spot en ze worden bijvoorbeeld *talafi's* genoemd in plaats van salafi's, wat zoiets betekent als 'de verdwaalden'. Of *cobra*, omdat de jihadi's vinden dat de geleerden van de apolitieke salafi's de ware islam vergiftigen. De geleerden in Saoedi-Arabië worden door hen ook spottend 'scholars for-dollars' of 'White House moslims' genoemd, vanwege de samenwerking van Saoedi-Arabië met aartsvijand Amerika. Moustapha licht zijn keuze voor het jihadisme toe:

'Na 11 september kwamen we met deze groepen in aanraking. Bij de *cobra* zag je dat ze geestelijk verslagen waren. Als je naar deze groep keek, zag je een zwakke islam. Ze verwezen naar geleerden en niet naar de koran en soenna. Ze komen steeds met smoesjes. De tweede groep, de *salafiyya jihadiyya*, kwam duidelijk met bewijzen. Je dacht dan: dit is het! Zij gingen niet smeken of je erbij wou horen en hun geleerden geven je motivatie en hoop.'

Apolitieke salafi's daarentegen betogen dat salafi-jihadi's een grote zonde begaan als zij het Saoedische koningshuis, hoeder van de twee heilige plaatsen Mekka en Medina, en theologische schriftgeleerden verketteren. De jongens van de groep worden door andere salafi's bestempeld als *khawarij*, *takfiri's*⁹ en *Qutbi's*. Ze worden gezien als avonturiers die andere moslims ten onrechte verketteren. De jongens uit het groepje trekken zich de kritiek van andere moslims aan en proberen die te weerleggen. De theologische schriftgeleerden en het Saoedische regime zijn corrupt en werken samen met de Amerikanen, zo luidt hun weerwoord. En de kritiek op hen zou niet kloppen: de jihadi's zijn helemaal niet *takfiri's* die zomaar moslims verketteren, ze hanteren daarin strenge regels. Zoals we verderop zullen zien is *takfir doen*, het verketteren van moslims, een onderwerp van ideologische discussie binnen het groepje.

⁹ De *khawarij* was een radicale sekte die opkwam na de dood van de profeet Mohammed en geweld gebruikte tegen moslims. *Takfiri's* zijn moslims die andere moslims verketteren.

Islam en moslims onder vuur

De positie van de islam ligt onder vuur, daarvan zijn de jongens overtuigd. Hoewel de meesten niet veel weten over de (internationale) politiek, wordt in hun beleving overal ter wereld moslims onrecht aangedaan. En dat raakt hen diep. Ze voelen zich allemaal betrokken bij moslims, of ze nu in Palestina, Irak, Afghanistan, Tsjetsjenië, Kashmir of in Algerije wonen. De conflicten in het Midden-Oosten spelen in hun beleving de grootste rol en de Amerikanen zijn de grote vijand.

Een van hen benadrukt: 'Moslims wordt onrecht aangedaan, dus wij moeten onrecht terug plegen.' Hij verwoordt het aanwezige gevoel dat er actie moet worden ondernomen. Om de ideale samenleving te verwezenlijken moet 'het zwaard' gebruikt worden en zal er 'gedood' moeten worden. Ze zijn ervan overtuigd dat alleen geweld helpt, democratische politieke middelen zoals demonstraties vinden ze slecht en soft: 'Het was slecht dat de moslims gingen demonstreren na die cartoons.'¹⁰ Dat maakte de moslims alleen maar belachelijk. De cartoonisten moeten gedood worden.' Ze vinden dat het gebruik van geweld loont: 'Mohammed B. voorkwam *fitna* (maatschappelijke chaos) door Theo van Gogh te vermoorden.' Het vermoorden van Theo van Gogh vonden de meeste jongens een goede daad. Kortom, voor hen is de gewelddadige jihad het antwoord op onrecht jegens moslims.

Ze stellen dat er momenteel sprake is van 'defensieve jihad' en vinden gewelddadige acties ter verdediging geoorloofd. De jongens zijn het erover eens 'dat er jihad is' in landen als Palestina, Irak, Tsjetsjenië en Afghanistan; met 'er is jihad' bedoelen ze: 'jihad is geoorloofd' of 'er zou jihad moeten zijn'. Ze zien de jihad als een *fardh 'ain* (individuele verplichting) van elke moslim. Ze juichen aanslagen in Irak tegen de Amerikanen dan ook toe. Ze noemen dat de 'zware aspecten' van de islam. De meeste moslims durven daar volgens hen niet over te praten of denken; ze negeren de jihad en willen alleen 'de gemakkelijke aspecten' van de islam. De jongens begrijpen niet waarom veel moslims na de dood op Van Gogh kritiek hadden op Mohammed B. Ze zijn het er niet mee eens dat veel defensieve acties als terroristische aanslagen bestempeld worden. Ze stellen de retorische vraag: 'Wie terroriseert wie?' Ze vinden zich erg op over het idee dat er wordt gemeten met twee maten als het gaat om moslims en de islam. Verschillende keren werd opgemerkt dat het leven van een westerling meer waard lijkt te zijn dan het leven van een moslim. Ze verwijzen er bijvoorbeeld naar dat jaren

¹⁰ Hij doelt op de gebeurtenissen begin 2006, toen in een Deense krant cartoons verschenen over de profeet Mohammed, die veel moslims als zeer beledigend ervoeren en waarop moslims in verschillende landen fel protesteerden.

na de aanslagen van 11 september 2001 de drieduizend doden in Amerika nog regelmatig herdacht worden, terwijl er nauwelijks aandacht en medeleven lijkt te zijn voor de vele moslims die dagelijks omkomen bij de conflicten in Palestina, Irak en Tsjetsjenië.

Hoewel volgens de jongens eigenlijk elke moslim verplicht is deel te nemen aan de defensieve jihad, moet iemand die wil meedoen wel aan bepaalde regels voldoen (de *fiqh al jihad*, jurisprudentie van de jihad). Hij dient bijvoorbeeld voldoende kennis te hebben en nog belangrijker is 'een schone intentie'. Als hij niet voor honderd procent de zaak van Allah tot doel heeft, dan is zijn jihad al ongeldig. Verder zijn er discussies over de vraag of de jihad een individuele verplichting is (*fardh 'ain*) of dat moslims toch van de verplichting gevrijwaard zijn als geloofsgenoten de taak op zich nemen, zodat de jihad dus een algemene verplichting is voor de geloofsgemeenschap als geheel (*fardh kifayya*). Zo beargumenteren ze dat ze zelf niet hoeven te gaan strijden.

Houding ten aanzien van Nederland

Hoewel ze het eens zijn over de verplichting van jihad in islamitische landen waar moslims worden onderdrukt, zijn de opvattingen over de vraag of er sprake is van jihad in Nederland minder eenduidig. Moustapha, de voortrekker met de meeste invloed, stelt dat er een 'verdrag' is met Nederland; er is geen jihad in landen waar moslims veilig kunnen leven en niet aangevallen worden, wat volgens Moustapha in Nederland het geval is. Slechts voor bepaalde individuen is dat verdrag met de staat verbroken, zoals bij Samir A., omdat de politie op bevel van de staat zijn huis binnenviel en zijn vrouw meenam. Ook Theo van Gogh verbrak het verdrag, toen hij Allah en de profeet uitschold. Daarom was het volgens Moustapha in het geval van Van Gogh wel een individuele verplichting van elke moslim om hem te doden. Mensen die de islam uitschelden verbreken volgens hem dus het verdrag. Een enkeling in de groep vindt dat Nederland het verdrag heeft verbroken omdat het oorlog voert in Afghanistan. Maar dat zou alleen betekenen dat er geweld mag worden gebruikt tegen de staat, niet tegen burgers. De meerderheid van de jongens vindt echter dat er in Nederland geen jihad is.

Nu lijken die discussies misschien gevaarlijk, maar we willen erbij opmerken dat ze ons tamelijk theoretisch in de oren klinken. We voelen een soort individuele berusting bij de respondenten. Ze hebben niet het gevoel dat er direct een taak voor hen zelf is weggelegd. De ideale samenleving die geregeerd wordt met de sharia is voor hen slechts een abstract idee. Eigenlijk komt alleen Mounir overtuigend op ons over met zijn opvatting dat er individuele inzet nodig is. In

ieder geval vangen we niets op van concrete plannen of ideeën om die tot uitvoer te brengen. Wel denken we dat zulke opvattingen deze jongens ontvankelijk kunnen maken voor mensen met gewelddadige bedoelingen die vergelijkbare formuleringen gebruiken en die de jongeren verder willen beïnvloeden. We kunnen niet inschatten of een van de jongens in de toekomst geweld zal gebruiken.

De meeste jongeren vinden weliswaar dat er geen jihad is in Nederland, maar dat wil niet zeggen dat ze tevreden zijn over de situatie van moslims in Nederland, noch dat ze positief staan tegenover Nederland en willen meedoen in de samenleving. Het is volgens hen het beste om afstand te houden van de Nederlandse samenleving: moslims mogen zich niet religieus aanpassen aan de Nederlandse samenleving omdat dat tegen de islam ingaat. Wel stellen de meeste jongens dat men de taal moet leren. Nederland zou zich van zijn kant moeten aanpassen aan moslims door bijvoorbeeld geen probleem te maken van de *boerka* en de hoofddoek. Er bestaat een groot meningsverschil onder de jongens over de houding ten opzichte van 'Nederlanders'. Een aantal vindt dat 'vijandschap en haat' moeten worden getoond aan ongelovigen en andersgelovigen. Anderen vertellen daarentegen dat zij gewoon normaal omgaan met ongelovigen, zoals 'met de burens'. Uit hun gedrag krijgen we de indruk dat het antwoord 'vijandschap en haat tonen' een standaardantwoord is dat de jonge volgers vaak geven omdat zij dat zo geleerd hebben, maar dat het niet de manier is waarop zij in het leven staan. Wel hebben de jongens een erg slecht beeld van 'de Nederlanders'. Ze zien hen als materialistische mensen die alleen denken aan het leven hier op aarde en die een leven zonder enige vorm van spiritualiteit leiden. De jongens walgen van zo'n hedonistisch leven waarin men niet denkt aan het leven na de dood.

Antara: 'Er is geen barmhartigheid, dit is een kapitalistisch systeem: survival of the fittest. Het zijn machines, ze willen steeds meer en meer. Als je oud bent, word je afgedankt en achter de geraniums gezet.'

Binnen de groep is men ervan overtuigd dat Nederlanders niets moeten hebben van de islam en van moslims en dat er met twee maten wordt gemeten. Ze vinden het bijvoorbeeld onterecht dat hangjongeren worden weggezet als 'kutmarokkanen'. Maar ook de aanpak van de vermeende leden van de Hofstadgroep die zijn opgepakt, leidt tot verontwaardiging: 'Er zijn veel broeders zomaar opgepakt na 2 november, zonder reden.' Ook de politiek meet volgens de jongens met twee maten en 'er wordt alleen naar moslims geluisterd als dat in hun voordeel is'. En over de vrijheid van meningsuiting in Nederland zijn ze zeer kritisch.

Antara: 'Gretta Duisenberg moest volgens Van der Laan van D66 haar mond houden toen ze opkwam voor de Palestijnen, maar die cartoons mochten wél. Ze mogen ons niet. Ze haten ons.'

Ook wordt vaak de vergelijking gemaakt tussen Van Gogh die alles mocht zeggen en Van de Ven,¹¹ die bevestigend antwoordde op de vraag van tv-presentator Andries Knevel of hij diep in zijn hart blij zou zijn met de dood van Wilders – waarna hij door velen in Nederland onder vuur genomen werd. De jongens hebben sterk het gevoel dat alles over de islam en over moslims gezegd mag worden, maar zodra een moslim zijn mond opendoet, krijgt hij meteen het hele land over zich heen.

De jongens zeggen zich niet thuis te voelen in Nederland. Sommigen vinden het moeilijk om in Nederland hun religie te beleven. Volgens hen is er in Nederland veel *fitna*, waarmee ze onzedelijkheid in het straatbeeld bedoelen en het 'vrije gedrag' van veel moslims. Anderen geven aan minder problemen te hebben met het praktiseren van het geloof in Nederland, omdat er godsdienstvrijheid is en men vrij is om naar de moskee te gaan. Sommigen zeggen het liefst te emigreren naar een islamitisch land. Daar wordt echter meteen aan toegevoegd dat men nog niet 'sterk genoeg is in het geloof' om te vertrekken. Anderen daarentegen zeggen zich nergens thuis te voelen omdat er nergens in de wereld wordt geregeerd met de *sharia*, ook niet in moslimlanden. Onze indruk is dat deze jongens, die in Nederland zijn opgegroeid en onderling in het Nederlands praten, niet snel zullen emigreren naar een islamitisch land.

Democratie

Hoewel de meeste jongens van het groepje weinig weten van de politiek is 'islam is politiek' een geliefde uitspraak. Zoals we hierboven zagen is de islam volgens hen een allesomvattende religie en daar hoort ook politiek bij. De islam heeft namelijk ook richtlijnen voor de staatsinrichting: regeren volgens de wetten van God, de *sharia*. Omdat in de democratie de wetten door mensen zijn gemaakt, gaan democratie en islam in de ogen van de jongens niet samen, ze verhouden zich als water en vuur. Stemmen is daarom niet toegestaan, dat is een daad van ongelovigen. Maar hoewel de jongens het erover eens zijn dat stemmen voor de landelijke verkiezingen slecht is ('want dan stem je op een partij zodat deze gaat regeren'), was er tijdens de laatste gemeenteraadsverkiezingen een discussie

¹¹ Abdul-Jabber van de Ven is een bekende Nederlandse bekeerling die het salafisme predikt.

tussen de twee voortrekkers of stemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen wel toegestaan is. Want in de gemeenteraad gaat het over praktische zaken zoals de aanleg van een nieuw fietspad en dat heeft niets te maken met wetgeving. De standpunten over actuele politieke zaken worden vooral onderzocht door de voortrekkers. De volgers lijken niet bezig te zijn met zelfstandige meningsvorming.

De meeste jongens hebben geen vertrouwen in het Nederlandse bestuur en in de democratie. Hun mening is dat moslims zich afzijdig moeten houden van politiek en zich er niet mee moeten bemoeien. De volgers zijn politiek apathisch, zij hebben het onderling eigenlijk nooit over politiek en ze weten er dan ook weinig van. De antwoorden die zij geven zijn vaak letterlijk dezelfde en vrijwel nooit wordt er dieper op politieke situaties ingegaan. Het antwoord luidt standaard: 'De *sharia* is het beste systeem. De hele wereld moet regeren met de *sharia*.' Bij enkelingen, onder wie de voortrekkers, zien we een groter politiek besef. Zij hebben meer kennis.

Dichotoom wereldbeeld

De hierboven beschreven denkbeelden hebben een sterk dichotoom karakter. De wereld van de respondenten is zwart-wit: je hebt gelovigen en ongelovigen, ware moslims en dwalende moslims, salafi-jihadi's en *talafi*'s. Er is één Waarheid, één manier om de ideale samenleving te bereiken en al het andere is dwaling.

Een belangrijke tegenstelling is die tussen moslims en niet-moslims. De wereld is verdeeld in 'de moslims' en 'de ongelovigen', in *dar al-islam* (huis van de islam) en *dar al-harb* (huis van oorlog). De ongelovigen hebben het in de ogen van de respondenten gemunt op de moslims, Palestina en Irak zijn daar voorbeelden van. Ook in Nederland zijn de moslims 'de gebeten hond'. De jongeren zijn ervan overtuigd dat ongelovigen diepe haat hebben jegens de islam en willen dat de moslims de islam moderniseren: 'Zij zullen jou pas erkennen, als jij een van hen wordt.' En dat ervaren ze als bedreigend.

Maar het is eigenlijk vooral de tegenstelling tussen 'ware moslims' en 'dwalende moslims' die de meeste aandacht krijgt. Er is maar één ware islam en al het andere is dwaling. De profeet had volgens hen namelijk al voorspeld dat er aan het einde der tijden van de vele moslims maar weinig zouden zijn die de ware weg volgen. De voorspelling is dat de moslimgemeenschap, de *oemma*, zou splitsen in 71 stromingen, waarvan slechts één de ware is – dat is de stroming die de koran en *soenna* volgt. En de jongens zijn ervan overtuigd dat zij dat zijn. Buiten de ene waarheid is al het andere slecht. Boeken van moslimgeleerden met een andere invulling van de islam zijn slecht. Moslimfilosofen en mystici zijn

per definitie ook slecht, bijvoorbeeld de mystici van het *soefisme* (een mystieke stroming binnen de islam): 'Dat zijn die gekken die dansen en dronken worden.' Niet alleen niet-salafistische stromingen worden verketterd. Zoals we zagen, worden vooral ook andere salafistische vertogen – zoals het apolitieke salafisme – aangevallen. Volgens de respondenten zitten apolitieke salaf's duidelijk 'op een dwaling' omdat ze 'de jihad ontkennen'.

Interne meningsverschillen

Binnen de groep zijn er intern meningsverschillen over bepaalde religieuze en politieke onderwerpen. Er is dus niet per se sprake van eenstemmigheid en soms beïnvloedt dat de relatie tussen de jongens. De grootste meningsverschillen gaan over het *takfir doen*, het verketteren van moslims. Soms spreken de respondenten elkaar aan op de laksheid of juist de strengheid waarmee ze verketteren. De jongens zitten met de vraag wanneer iemand nou wel of niet een ongelovige is, en dat is onderwerp van continue discussie. Tijdens gesprekken tussen de jongens gaat het vaak over de vraag: is degene die dit doet een ongelovige? Het gaat om de voorschriften, wat nu wel of niet is toegestaan. En zoals we reeds zagen, zijn er ook meningsverschillen over de jihad in Nederland. Maar liever hebben sommigen het in het geheel niet over de jihad in Nederland. Over de houding ten opzichte van de Nederlandse samenleving verschillen de meningen ook. Sommige respondenten vinden dat er haat en vijandschap moet worden getoond, terwijl anderen zeggen 'gewoon normaal' om te gaan met niet-moslims.

De jongens discussiëren met elkaar en vellen ter plekke een oordeel, maar vaak zijn ze het niet met elkaar eens. Ook de twee voortrekkers, Mounir en Moustapha, hebben discussies met elkaar. Dit kan over zeer gedetailleerde kwesties gaan zoals: 'Wordt een moslim een ongelovige wanneer deze stemt tijdens de gemeenteraadsverkiezingen?' Een uitspraak van een voortrekker wordt automatisch gevolgd door sommige volgers. Dat de meningsverschillen de onderlinge relaties kunnen beïnvloeden, zien we bij Ali. Hij was lang een trouwe volger van Moustapha, maar heeft nu het contact met hem en de meeste jongens verbroken. Ali wil afstand houden van de groep vanwege de AIVD, maar vindt ook dat de groep te snel moslims verkettert. Vooral het verketteren van de theologische schriftgeleerden vindt Ali een kwalijke zaak. Maar al leiden de meningsverschillen over religieuze kwesties in sommige gevallen tot een breuk, zoals bij Ali, in de meeste gevallen bederven ze de contacten niet en vinden de jongens nog steeds steun en erkenning bij elkaar.

Drie dimensies van radicalisering

Nu we hebben geschetst wie de jongeren zijn en wat ze denken, gaan we in op het waarom van hun radicalisering. Wat brengt de radicale islam hen, wat zijn hun drijfveren om dit pad te kiezen? Uit de twee IMES-onderzoeken komt naar voren dat er globaal gezien drie soorten drijfveren zijn om te radicaliseren.¹² Deze zijn gebaseerd op behoeften die voortkomen uit iemands levensomstandigheden: een behoefte aan houvast en zingeving, een behoefte aan rechtvaardigheid en een behoefte aan binding en acceptatie. Uit het onderzoek van Buijs en collega's, die tientallen interviews gehouden hebben met (enigszins) radicale én met democratisch actieve moslims, komt naar voren dat die behoeften breed leven onder jonge moslims in Nederland, zowel onder radicale als onder politiek actieve jongeren. We geven een beknopte beschrijving van de drijfveren en leggen uit waardoor ze vooral voorkomen binnen deze generatie Nederlandse migranten.

De behoefte aan houvast en zingeving speelt vooral een rol in de puberteit, wanneer jongeren antwoorden proberen te vinden op existentiële vragen als 'wie ben ik?' en 'wat wil ik?' Om verschillende redenen is het voor veel moslimjongeren moeilijk een antwoord te vinden op die vragen. Processen van modernisering en individualisering zorgen voor een toename aan mogelijkheden en keuzes, maar daarmee ook voor meer onzekerheid. Daarnaast voelen veel jongeren zich niet volledig opgenomen in de Nederlandse samenleving en tegelijkertijd ook niet volledig Marokkaans of Turks. Die meervoudige identiteit maakt dat ze met meerdere waardesystemen moeten omgaan. Voor sommigen is dat moeilijk, het leidt tot een 'moreel vacuüm' wanneer ze met een of beide culturen een zwakke binding hebben. Daarnaast is er bij veel jongeren sprake van een generatiekloof. Die wordt deels veroorzaakt doordat de jongeren veelal een andere invulling van hun religie zoeken dan de ouderen, die doordrongen zijn van culturele waarden en tradities. Maar het komt vooral doordat veel ouders de oriëntatie van hun kinderen op de Nederlandse samenleving niet goed begrijpen en bedreigend vinden en hun kinderen niet goed kunnen helpen met belangrijke keuzes. Onder die omstandigheden, waaronder veel jongeren houvast zoeken, biedt religie oplossingen. Religie biedt houvast en kan antwoorden geven. Ze kan enerzijds zorgen voor binding met anderen en een gevoel van eigenwaarde geven en tegelijkertijd scheidt ze een kader om als moslim in de Nederlandse samenleving te leven. De

12 Zie: Frank Buijs, Froukje Demant en Atef Hamdy, *Strijders van eigen bodem*, Amsterdam: Amsterdam University Press (2006). Marieke Sloodman en Jean Tillie, *Processen van radicalisering. Waarom sommige Amsterdamse moslims radicaal worden*, Amsterdam: IMES, Universiteit van Amsterdam (2006).

behoefte aan houvast en zingeving sluit aan bij de *religieuze dimensie* van radicalisering.

Ook is er onder veel moslims een dringende behoefte aan rechtvaardigheid. Zij hebben het gevoel dat ze achtergesteld worden en dat in Nederland met twee maten gemeten wordt. Er is sprake van discriminatie en er is vooral frustratie over de media, die volgens velen bevooroordeeld en anti-islamitisch zijn. Ook denken velen dat in de internationale arena het Westen het op de islam gemunt heeft. Daarbij spelen conflicten, zoals in Irak en Afghanistan maar vooral ook in Israël, een rol. Bovendien wordt cynisch aangekeken tegen de vrije meningsuiting in de Nederlandse samenleving. De respondenten hebben het idee dat kwetsende opmerkingen aan het adres van moslims toegestaan zijn onder de vlag van de vrijheid van meningsuiting, terwijl sommige moslims tegelijkertijd juist de mond gesnoerd wordt. De behoefte aan rechtvaardigheid sluit aan bij de *politiek-activistische dimensie* van radicalisering.

De behoefte aan binding en acceptatie hangt samen met de behoefte aan erkenning. Iedereen heeft de behoefte om ergens bij te horen en gewaardeerd te worden, maar voor veel moslimjongeren zou die behoefte nog wel eens dringender kunnen zijn dan voor anderen, omdat een deel van hun leven altijd onbegrepen is. De generatiekloof maakt dat ouders zich soms slecht kunnen inleven in de leefwereld van hun kroost en ook in de Nederlandse samenleving vinden moslimjongeren vaak geen volledige erkenning van wie ze zijn. De behoefte aan binding en acceptatie sluit aan bij de *sociaal-culturele dimensie* van radicalisering.

De drie soorten drijfveren zien we terug bij de salafi-jihadi jongens. Hoewel er veel verschillen zijn in hun achtergronden en in hun leefsituaties vóór hun 'bekering' (dus voordat ze intensief de islam zijn gaan praktiseren), zien we ook overeenkomsten in hun persoonlijke verhalen. We herkennen bij de jongens de verschillende soorten behoeften. Bij elk van hen treedt een van de drie soorten drijfveren bij de religieuze zoektocht het meest op de voorgrond. En wat de radicale islam hen afzonderlijk brengt, ligt grotendeels in het verlengde ervan. Dat noemen we de verschillende dimensies of 'pader' van radicalisering. De jongens zien deze drijfveren zelf overigens niet als motivaties om religieuzer te worden. Ze willen liever niet over het 'vorige leven' praten en al helemaal niet over hun bekering. Voor hen is God immers degene die hen geleid heeft en hen weer op het 'rechte pad' heeft gebracht. In de volgende paragrafen beschrijven we van de jongens eerst hun leven voor de bekering en de bekering zelf en leggen vervolgens uit wat de islam hun brengt.

De religieus-filosofische dimensie: behoefte aan zingeving en houvast

De levensstijl die Lotfi, Moustapha, Aziz, Ali en Zaki hadden voordat ze de islam gingen praktiseren, is in een bepaald opzicht vergelijkbaar. Hoewel de meesten wel moslim waren en zich daar ook bewust van waren, deden ze niet veel met hun religie. Ze hielden zich niet intensief bezig met de islam en gebruikten de islam niet als leidraad. Ze waren volgens eigen zeggen 'dwalend' en Lotfi gebruikt zelfs het woord *kafir* – dat betekent dat hij zichzelf als een ongelovige zag.

'Voordat ik bekeerde was het leven hard. Je vertrouwt niemand. Het leven was naar de klote. Er wordt van je gestolen, je eigen vrienden stelen van je en je steelt weer terug. Er werd ook vaak gevochten. Ik was ook *kafir*, omdat ik spotte over het paradijs en grappen maakte over de profeet. Ik deed niks met het geloof. Ik moest wel bidden van mijn ouders.'

De jongens praten negatief over hun 'oude leven'. Hun levensstijl strookte volgens hen niet met bepaalde islamitische voorschriften: ze bezochten coffeeshops, gingen om met meisjes en haalden kattenkwaad uit. Hun oude 'slechte' vrienden hadden veel invloed en hebben er in hun ogen voor gezorgd dat ze lang op het slechte pad bleven. Maar hoewel ze zich niet bezighielden met de islam, hadden voornamelijk Ali en Moustapha al wel een bepaald 'moslimbewustzijn'. Zij zeggen dat ze altijd al de intentie hadden om later de islam te gaan praktiseren. Dat zien we niet terug bij Lotfi en in tegenstelling tot Moustapha en Ali heeft hij het dan ook als een moeilijke stap ervaren om te gaan praktiseren.

Er zijn verschillende aanleidingen die Moustapha, Ali, Aziz, Lotfi en Zaki op een gegeven moment deden twijfelen over het leven dat zij leidden. Voor Ali was het de slechte relatie met zijn ouders die hem deed nadenken over het geloof. Hij kwam vaak laat thuis en zijn ouders klaagden over zijn levensstijl. Hij had vaak problemen met zijn ouders, wat maakte dat hij rond zijn negentiende is gaan nadenken over het leven.

'Ik begon me meer te verdiepen in de islam, ik was toen negentien. Ik had altijd als doel om de islam te praktiseren, maar om bepaalde redenen kon ik dat niet door vrienden en omgeving. Ik had gewoonweg niet de sterke wil. In die omgeving doe je niks aan het geloof. (...) Ik had vaak problemen met mijn ouders. Je gaat toch nadenken over het leven dat je leidt, dat lijpe [rare] leven, in coffeeshops, slechte vrienden en laat thuis komen. Je voelt je niet lekker in die situatie. Je merkt toch dat het contact anders is met je ouders. Ze zeiden altijd tegen mij dat ik niet goed bezig was.'

Bij Lotfi is de bekering van zijn beste vriend van invloed geweest op hem en ook zijn zus heeft een rol gespeeld, evenals Moustapha. Lotfi's vriend had interesse voor de islam en Lotfi verwees hem naar de moskee. Uiteindelijk bekeerde hij zich daar tot de islam. Zijn bekeerde vriend begon Lotfi nu aan te sporen om ook de islam te gaan praktiseren. Het heeft lang geduurd, maar onder invloed van zijn vriend is Lotfi dat uiteindelijk gaan doen. Daarin hadden ook Moustapha en Lotfi's zus een rol. Zijn zus vertelde hem keer op keer hoe onrechtvaardig moslims worden behandeld en Moustapha liet hem de 'fouten' van de andere salafi groepen zien. Vooral Moustapha heeft met zijn overtuigingskracht invloed gehad op Lotfi.

Bij Aziz had zijn broer invloed op zijn bekering. Zijn broer was veel bezig met de islam en genoot als bekeerling veel respect van andere moskeegangers en jongens in de buurt. Aziz ging nadenken over het leven dat hij had met zijn Marokkaanse vrienden en zag daar geen voldoening in. Hij trok langzaam naar zijn broer en zijn vrienden, die hem graag meer uitlegden over het geloof.

Zaki is een Surinaamse bekeerling en ten tijde van de gesprekken was hij pas twee maanden bekeerd tot de islam. Hij hangt (nog) geen salafi-jihadi gedachtegoed aan, maar wel zien we bij hem hoe zo'n proces van religieuze vorming kan verlopen. Zijn ouders scheidde toen hij nog jong was en zijn moeder is hertrouwd met een moslim. Zaki had veel belangstelling voor de islam. Hij had veel islamitische vrienden en hoewel zij geen praktiserende moslimjongeren waren, konden ze zijn vragen over de islam wel beantwoorden. Hij ging zich houden aan de regels die hij van zijn vrienden had gehoord, zoals geen varkensvlees eten en geen alcohol drinken. Volgens Zaki duurde zijn bekering zo lang omdat zijn vrienden het steeds uitstelden om met hem naar de imam te gaan. Zaki voelde zich daar steeds ongemakkelijker bij, zoals blijkt uit het volgende citaat over de dood:

'Op een gegeven moment was ik bang om dood te gaan en te sterven als een ongelovige. Ik zat een keer in de metro en kreeg een gevoel alsof ik op het punt stond om dood te gaan. Toen ik thuis kwam ging ik douchen en kreeg ik hetzelfde gevoel. Mijn hart ging bonken alsof mijn geest eruit zou gaan. Ik ben toen gaan liggen en mijn moeder belde de ambulance en ik ging naar het ziekenhuis. Dit was echt de doorslag voor mijn bekering. Ik liet mijn bekering steeds wachten. Ik stelde het steeds uit: "Volgende week, volgende week." Maar je kan zo dood gaan.'

Deze ervaring met de dood gaf bij Zaki de doorslag. Het besef van de dood was de belangrijkste prikkel voor zijn religieuze besef. Bij de uiteindelijke bekering hebben twee vrienden een grote rol gespeeld. De ene was een nieuwe vriend

die praktiserend was (Karim), die we niet ontmoet hebben, en de ander was Moustapha die hij in de moskee tegenkwam. Ze hebben grote invloed op Zaki's geloofsontwikkeling. De verschillende opvattingen die ze hebben over bepaalde zaken, leidt bij Zaki wel tot twijfel:

'Ik luister alleen echt naar Moustapha en Karim. Van al die mensen komen zij het vaakst overeen. Over sommige dingen twijfel ik wel. Karim is wat cooler en Moustapha is wat extremer. Moustapha heeft het ook over de wat extremere kanten zoals jihad. Niet dat we op het punt staan om onszelf op te blazen hoor. Wat mij verteld is, is dat zelfmoord *haram* [verboden] is, hoewel ik van Moustapha wat anders hoor. (...) Eerlijk gezegd denk ik dat Karim wat meer kennis heeft. Hij kent de hele koran uit zijn hoofd en zijn broer is imam. Zijn vader is ook actief in de moskee. Moustapha is wat meer direct en Karim vertelt het wat algemener.'

Moustapha ging op wat jongere leeftijd dan de anderen nadenken over het geloof. Hij had tenslotte al het idee om ooit te gaan praktiseren. Op zijn zestiende zette hij de stap naar de moskee. Moustapha herinnert zich geen specifieke gebeurtenis die de aanleiding vormde om te gaan nadenken over het geloof. Hij ziet het niet als een moeilijke stap, eerder als een onvermijdelijke gebeurtenis, een stap die hij gewoonweg móest nemen. Moustapha benadrukt herhaaldelijk dat hij, hoewel 'dwalend', altijd al geïnteresseerd was in de islam.

DE ISLAM VOOR RUST EN ORDE

De religieus-filosofische dimensie heeft vooral te maken met de behoefte aan zingeving en houvast. Lotfi, Moustapha, Aziz, Ali en Zaki beschrijven de islam in termen van rust en orde.

Lotfi: 'Het geloof is iets waaraan ik mij moet houden. De islam is mijn dagelijkse leven. Ik doe niets anders. Het geeft me rust en ook meer betrouwbare vrienden. Je hebt vrienden en vrienden. Je leert ook elke dag iets nieuws. Iedereen is uiteindelijk met het geloof geboren.'

Ali: 'Het geloof is het belangrijkste in mijn leven in alles wat ik doe en denk. Het is het hoofddoel in mijn leven. De reden van de schepping is het aanbidden van Allah alleen. Het geloof brengt mij rust in mijn leven. Deze wereld is niet zoals het eerst was, hoewel ik nog steeds bezig ben met deze wereld. Ik ben er echter niet meer mee bezig zoals vroeger, toen ik nog niet praktiseerde.'

Voor hun bekering waren zij 'dwalend' en nu betekent het geloof alles voor ze. Het geeft antwoorden op levensvragen: wat is het doel van het leven op aarde,

wat komt er na de dood en hoe hoort men hier op aarde te leven? En de islam is voor hen een manier van leven waaraan ze een nieuwe identiteit ontleenen. De islam wordt geassocieerd met 'een beschaving die ooit machtig was, namelijk toen de moslims nog de islam praktiseerden'. De islam hangt samen met de *oemma*, de wereldwijde moslimgemeenschap, wat ze het gevoel geeft onderdeel te zijn van een groter geheel. Het geeft ze ook respect van de omgeving, inclusief hun ouders. En het geeft ze vertrouwen – nu zijn de respondenten geen 'simpele straatjongens' meer, maar zijn ze een onderdeel van een gemeenschap 'die ooit weer machtig zal worden'. Deze nieuwe identiteit is veel sterker dan bijvoorbeeld de Marokkaanse identiteit: 'De islam komt in de eerste plaats. Ik ben eerst moslim en daarna pas Marokkaan.' De islam geeft hun steun en richting, in makkelijke en moeilijke tijden. Wanneer ze het moeilijk hebben, luisteren ze naar een koranrecitatie of ze vinden rust in een gebed. En naast het gebed en de koran kun je voor hulp en advies (*nasiha*) altijd terecht bij je 'broeders' in de moskee. Die nieuwe vrienden zijn betrouwbaar en hebben gelijke ideeën. Daarnaast zijn er de verhalen uit het leven van de profeet Mohammed die geruststelling brengen; want jouw probleem is niets vergeleken bij de ontberingen die de profeet Mohammed heeft moeten doorstaan.

Behalve dat de islam rust geeft, is de islam voor de respondenten ook een soort disciplinemiddel. De orthodoxe islam is doorspekt van voorschriften. Het volgen van de voorschriften verandert je leven: vijf keer per dag op tijd bidden, het scheren van de baard is verboden, muziek luisteren is verboden, broeken moeten boven de enkels gedragen worden en omgang met de andere sekse is ook verboden. En het staat als een paal boven water: je dient je aan de regels te houden die zijn voorgeschreven in de koran en in de overleveringen van de profeet. Vooral in de verhalen van deze jongens wordt het houvast van het salafi vertoog benadrukt: 'Alles is duidelijk, de koran en *soenna* geven antwoord op alle vragen van het leven.' Deze duidelijkheid en de antwoorden op hun existentiële vragen brengen orde en discipline in het leven van de jongens. En daar hebben ze na hun 'dwalingen' sterk behoefte aan.

De politiek-activistische dimensie: behoefte aan rechtvaardigheid

De politiek-activistische dimensie heeft te maken met een behoefte aan rechtvaardigheid. Antara, Hafid en Mounir neigen vooral naar de islam als reactie op het gevoel dat moslims onrecht wordt aangedaan. De levensstijl van Antara en Hafid voordat zij gingen praktiseren, vertoont overeenkomsten. Beiden waren sterk gericht op opgaan in de Nederlandse samenleving, maar zijn teleurgesteld

geraakt over de manier waarop moslims behandeld worden. Voortrekker Mounir lijkt zich daar al van jongs af aan aan te ergeren.

Antara is pas een paar jaar geleden naar Nederland gekomen. Hij heeft relatief snel de Nederlandse taal geleerd. Antara begon met een opleiding op hbo-niveau maar stopte ermee toen hij de islam begon te praktiseren. Voordat hij begon met praktiseren, leidde Antara een seculier leven. Hij wou 'smelten in deze samenleving' en probeerde vooral met autochtone Nederlanders om te gaan om het Nederlands sneller te leren. Hij identificeerde zich niet met moslims maar met Amazigh (Berbers). Vergeleken met andere respondenten is hij pas laat begonnen met het praktiseren van de islam, pas ruim na zijn twintigste. Hij heeft de meest radicale omslag gemaakt van alle respondenten: van een jongeman die aangeeft dat hij wou opgaan in deze samenleving tot iemand die nu negatief praat over de Nederlandse samenleving. Wanneer we Antara vragen naar zijn bekering, verwijst hij expliciet naar verschillende maatschappelijke gebeurtenissen:

'Als je ziet dat na 2 november mensen in je directe omgeving worden opgepakt vanwege ideeën – je weet wat er nu gebeurt met de Hofstadgroep. Zij zullen je niet accepteren totdat jij een van hen wordt, luidt een koranvers. (...) Ik zal je zeggen hoe het gaat. Tot je negentiende en twintigste levensjaar ben je puber. Daarna begin je die tijd te verlaten. Je begint je bewust te worden, je gaat je afvragen: wat doe ik hier? Je begint serieuzer te worden. Er is ook veel gebeurd sinds 11 september, ook die gebeurtenissen hebben een rol gespeeld. Je gaat je afvragen: waarom heeft Bin Laden Amerika aangevallen? Je gaat het uitzoeken. Wij hebben de islam passief geleerd, maar door die aanslagen ga je jezelf vragen stellen. En naarmate je je meer gaat verdiepen, ga je ook meer vragen stellen.'

Antara bedoelt zijn broertje als hij zegt dat er na 2 november 2004 'mensen in je directe omgeving worden opgepakt'. Zijn broertje werd beschouwd als lid van de Hofstadgroep. De gebeurtenis heeft diepe indruk gemaakt op Antara. Hij is pas begonnen met praktiseren nadat zijn broertje voor de tweede keer was opgepakt. Daarnaast noemt Antara expliciet de aanslagen van 11 september 2001 en de moord op Van Gogh als gebeurtenissen die hem hebben doen veranderen.

Hafid vertoont veel overeenkomsten met Antara. Hij kwam pas laat naar Nederland. Hij is wel in Nederland geboren maar op zeer jonge leeftijd met zijn ouders naar Marokko gegaan. Toen hij een paar jaar geleden terugkwam in Nederland, had hij het in eerste instantie moeilijk. Hij kon zijn weg niet goed vinden en voelde zich eenzaam. Net als Antara leidde Hafid voordat hij begon te praktiseren een seculier leven en identificeerde hij zich met Amazigh. Hij deed mee in de samenleving en was lid van een jongerenvereniging. Net als Antara

was hij al relatief oud toen hij de islam ging praktiseren.

Bij voortrekker Mounir is, net als bij Moustapha, het salafi-jihadi gedachtegoed sterk ontwikkeld. Hij is nu vijf jaar ' bezig met het ontwikkelen van deze gedachten'. Hij begrijpt het Arabisch goed en legt het aan anderen uit. Hij is de enige van de groep die een universitaire opleiding volgt. Mounir ging, als veel andere moslimjongeren, op jonge leeftijd in het weekend naar de koranschool. Maar hij heeft ook veel van zijn ouders geleerd. Beide ouders hebben een hoge religieuze opleiding gehad en hij is in tegenstelling tot de anderen door zijn ouders als strikte moslim opgevoed. Anders dan de andere jongens kijkt Mounir niet op zijn ouders neer en hij vindt zelfs dat zijn vader meer over de islam weet dan hij zelf. Maar ondanks zijn strikte opvoeding denken we niet dat zijn ouders het salafi-jihadi gedachtegoed aanhangen. We hebben de indruk dat specifieke ervaringen, bijvoorbeeld op school, te maken hebben met zijn ontwikkelingsrichting, het jihadisme. In zijn verhalen klinkt nog de frustratie door over zijn tijd op de middelbare school:

'Op de middelbare school hadden we bij levensbeschouwing een leraar die de profeet een crimineel noemde. Hij verkondigde allerlei leugens. Hij vond het leuk om leugens te vertellen over de islam. Hij had het over domme onderwerpen. Ik was beledigd door die leraar. Het was echt een erge school. Voortdurend zaten de leraren de islam zwart te maken en grapjes te maken over God. Ik begrijp die mensen niet. Je kon niet normaal naar school gaan. Telkens werd je lastiggevallen. Die mensen maken je extreem.'

En: 'Ik zal je nog een ander voorbeeld geven. We gingen op reis met de groep. Een aantal meisjes wou niet meegaan. De school verzekerde dat er goed opgelet zou worden en dat men nergens toe verplicht werd. Eenmaal aangekomen op de plaats van bestemming kregen we te horen dat we overdag moesten werken voor school en 's avonds voor onszelf hadden. Op een gegeven moment gingen ze naar de disco. Ze wilden mij verplichten om mee te gaan. Het bleek een striptent te zijn. Ik begrijp niet hoe die mensen uitgaan. Het is dierlijk gedrag dat ze vertonen. Ik mocht niet van mijn ouders uit. Ik heb er zelf ook over nagedacht. Ik heb er nooit van gehouden dat leven in te gaan.'

Als vrome moslimjongen kon Mounir het gedrag van zijn docenten en medeleerlingen niet begrijpen. Deze ervaringen lijken een rol te hebben gespeeld in zijn negatieve opvattingen over niet-moslims en zijn scherpe veroordeling van westerse gebruiken. Hij verwijst veelvuldig naar 'de crisis' waar moslims zich momenteel in bevinden en haalt het onrecht aan dat moslims in Irak wordt aangedaan. Maar Mounir heeft niet alleen een diepe wrok tegen ongelovigen, hij is ook teleurgesteld in de moslims. Volgens hem gedragen moslims zich niet goed:

ze zijn verdeeld en volgen alleen hun begeertes. Mounir voelt zich betrokken bij andere moslims en is teleurgesteld in hen.

'Ik zeg dat andere moslims hypocriet zijn omdat ik me zorgen maak om moslims. Ik hou van moslims. Ik blijf van moslims houden zolang ze moslim zijn, maar moslims zijn vreemde mensen. Alles in deze tijd is vreemd. Er is een binnenlandse crisis bij moslims. Iedereen wil zijn eigen interpretatie van de koran. Sommige moslims blijven een hard hoofd hebben. Moslims zijn soft.'

Als hoogopgeleide jongen is Mounir zich gaan verdiepen in boeken over de islam en hij is uiteindelijk bij de bekende ideoloog Qutb terechtgekomen. Zijn werk sprak Mounir enorm aan en hij heeft zich verder in hem verdiept, wat naar eigen zeggen grote invloed op hem heeft gehad.

DE ISLAM ALS REACTIE OP ONRECHT

In de gesprekken met Antara en Hafid komt duidelijk hun frustratie naar voren over de behandeling van hun naasten in Nederland en de behandeling van moslims in de wereld. In de gesprekken met Mounir gaat het minder om de behandeling van mensen die hij kent maar meer om de behandeling van de islam in Nederland in het algemeen. Ook bekritiseert hij de moslims omdat ze zich niet goed gedragen. Onrecht kan dus van alles zijn: je broertje dat wordt opgepakt door de politie, docenten die beledigende opmerkingen maken over jouw geloof en de oorlog in Irak.

Het salafi-jihadisme verwoordt de gevoelens van de jongens en vooral Mounir heeft zich hier uitgebreid in verdiept. Met name het wereldbeeld dat Qutb schetst in zijn werk *Mijlpalen* sluit bij hun gevoel aan: moslims zijn ontwetend en verdeeld en het Westen is hier debet aan vanwege het kolonialisme. Men heeft geprobeerd moslims van hun geloof af te houden en uiteindelijk zijn er regeringsleiders achtergelaten die met een westers model zijn gaan regeren. Alleen als moslims terugkeren naar de koran en *soenna* en geen concessies doen, kunnen ze volgens hen weer een sterke *oemma* worden. Geen concessies doen betekent ook met de sharia regeren. Om dat te bewerkstelligen, moet desnoods geweld gebruikt worden, want er mag alleen geregeerd worden met de wetten van Allah. Bij Mounir lijken zulke woorden recht uit zijn hart te komen. Ook de andere jongens, Antara en Hafid, praten in dergelijke termen, alleen komt het bij hen minder overtuigend over.

De sociaal-culturele dimensie: behoefte aan binding

Het derde pad, de sociaal-culturele dimensie, sluit aan bij een behoefte aan binding. Voor Hakim en Said brengt de islam geborgenheid en acceptatie. Ze behoren tot de jongsten van de groep en beiden zijn al op relatief jonge leeftijd, zo rond hun vijftiende, de islam streng gaan praktiseren. Dat ze altijd al bezig waren met het geloof maakt hen bijzonder. Het waren brave jongens die *anders* waren dan hun klasgenoten omdat zij al op jonge leeftijd bepaalde voorschriften volgden. Veel klasgenoten waren ook moslim, maar dat betekent niet dat zij zich ook aan de regels hielden. Dat Hakim en Said een andere levensstijl hadden dan hun leeftijdgenoten, maakte hen tot buitenbeentjes.

Hakim: 'Ja, ik ben wel eenzaam. Mijn vrienden zijn meestal broeders. Ik wil ook veel meer broeders meemaken. Ik werd vroeger op school buitengesloten. Ik werd veel gepest omdat ik gelovig was. Ik droeg bijvoorbeeld mijn broek boven mijn enkels. Dat vonden zij niet goed. Ik was het pispaaletje, maar dat is nu niet meer zo.'

En: 'Ik krijg van bijna niemand steun. Ik heb neven en nichten maar die zijn totaal niet praktiserend. Mijn nichten dragen geen hoofddoek. Mijn ouders houden zich niet met mij bezig. Ze zeggen niks eigenlijk. Ik heb alleen steun van mijn broeders.'

Hakim en Said waren op jonge leeftijd al vrij religieus maar bij beiden komt het niet echt vanuit de ouderlijke opvoeding. Hakim komt uit een seculier gezin, zijn vader heeft niet veel op met de islam. Zijn ouders zien liever niet dat hun zoon een gewaad draagt en elke dag naar de moskee gaat. Ook zien ze liever dat hij zijn baard scheert. Hakim is in de moskee door Moustapha en Ali beïnvloed in zijn denken over de islam. Maar een neef in Marokko heeft ook een rol gespeeld in zijn religieuze denken:

'Ik ben anders in mijn geloof dan mijn ouders. Mijn ouders zijn niet zo praktiserend als ik. Ik had een neef in Marokko en die heeft mij alles geleerd. Sinds drie jaar bid ik bijna altijd in de moskee. Door die neef in Marokko ben ik meer geïnteresseerd geraakt in de islam en lezingen. Er zijn hier broeders in Amsterdam die van invloed zijn geweest op mij. Ik noem liever geen namen.'

Bij Said is het niet duidelijk waar de strenge religiositeit vandaan komt. Hij kan geen specifieke gebeurtenis noemen die van invloed is geweest op zijn denken. Zijn antwoord heeft slechts een religieuze inhoud: 'Ik ben dit pad opgegaan omdat het de waarheid is.' Op zijn zestiende begon hij naar de moskee te gaan en de islam te praktiseren, maar van zijn ouders heeft hij dat niet. Die hebben hem

wel streng opgevoed, maar niet strikt islamitisch. Het enige wat we over hem kunnen zeggen, is dat Said een brave en rustige puber was en op jonge leeftijd al interesse had in de islam en daardoor frequenter de moskee ging bezoeken.

DE ISLAM DIE GEBORGENHEID EN ACCEPTATIE BRENGT

Hakim en Said verkeerden beiden in een soort isolement. Ze hadden weinig vrienden en voelden zich onbegrepen. In de gesprekken komt duidelijk naar voren dat het voor hen belangrijk is dat ze bij de andere radicale jongens acceptatie en geborgenheid vinden. Ze zien hen als vrienden die je niet laten zitten en die je accepteren zoals je bent. Het volgende incident vormt een mooie illustratie van de geborgenheid van de groep. Hakim heeft een bepaalde ziekte waar hij zelf niks over heeft gezegd, maar waarover zijn vrienden wel iets hebben losgelaten. Ali raadde ons af om met Hakim een interview te houden omdat hij 'niet honderd procent' zou zijn. Hakim kwam op ons zeer direct over, wat inderdaad afstotend zou kunnen werken bij iemand die hem nog niet kent. We zien dat Hakim bij zijn nieuwe vrienden wel de geborgenheid en acceptatie heeft gevonden die hij bij zijn ouders en klasgenoten niet vindt:

Hakim tegen ons: 'Wat kom je doen?'

Ali: 'Luister niet naar deze jongen. Hij is een beetje gek.'

[Hakim reageert teleurgesteld en loopt weg. Ali gaat naar hem toe.]

Ali: 'Dat was een grapje man. Jij bent als een broer voor me. Kom hier man.' [Ali geeft Hakim een omhelzing.]

Geen afgebakende paden

De drie dimensies die we hierboven hebben beschreven zijn geen losse, afgebakende paden. Zo kan een behoefte aan binding ook samengaan met een gevoel van onrechtvaardigheid of een behoefte aan zingeving en houvast. Gevoelens van onrechtvaardigheid kunnen bijvoorbeeld in een later stadium aangeleerd worden als men eenmaal in een groepje van salafi-jihad's zit en voortdurend hoort: 'Kijk wat er in Irak, Palestina en Tsjetsjenië gebeurt!' Lotfi, die vooral houvast en discipline vond in de islam, gaf bijvoorbeeld aan dat hij in een later stadium alles wat met democratie te maken heeft is gaan haten doordat hij voortdurend hoorde dat ongelovigen onrechtvaardig zijn tegen moslims.

Ten slotte

Om radicalisering tegen te gaan, is het belangrijk te weten waarom sommige mensen kiezen voor de radicale islam. Buijs, Demant en Hamdy hebben in hun onderzoek de verhalen van radicale moslims vergeleken met die van democratisch actieve moslims. Terwijl de radicalen voorstander zijn van een grotere afstand tot de samenleving omdat die volgens hen slecht en verdorven is, kiezen de democratisch actieven voor meedoen in de samenleving om onrechtvaardigheid te bestrijden. Volgens hen is de samenleving op zichzelf goed en rechtvaardig en moeten uitwassen op een democratische manier aangepakt worden.

De vergelijking van de vertogen en achtergronden van deze jonge moslims laat zien dat de radicale islam voordelen heeft ten opzichte van een democratische oriëntatie. Bij alle jonge moslims die geïnterviewd zijn, is in meer of mindere mate de behoefte aan rechtvaardigheid, binding en zingeving aanwezig. Hoewel het politieke uitgangspunt van de democratisch actieven krachtig en emancipatoir is, heeft hun verhaal minder te bieden op het sociaal-culturele vlak noch met betrekking tot zingeving. Het geeft geen pasklare antwoorden op moeilijke vragen, bijvoorbeeld met betrekking tot de plek van religie, de omgang met de samenleving en de verbondenheid met de gemeenschap. En ook geldt dat een democratische versie van de islam nog duidelijk vormgegeven moet worden. Daarnaast voelen veel democratisch actieve moslims zich ondanks hun inzet niet volwaardig geaccepteerd door de Nederlandse samenleving en tegelijkertijd geldt dat ze zich soms onbegrepen voelen door mensen uit hun eigen etnische groep.

Nu we door het veldwerk een beter beeld hebben van de context waarin radicalisering zich afspeelt, kunnen we begrijpen wat het radicale gedachtegoed jonge moslims te bieden heeft. Het inzicht dat we gekregen hebben in de leefwereld van de radicale jihadi's laat duidelijk zien hoe sterk het radicale gedachtegoed kan inspelen op behoeften aan zingeving, rechtvaardigheid en binding. De radicale indeling van de wereld in goed en kwaad werkt verhelderend en versimpelend in een situatie waarin iemand op zoek is naar zijn identiteit in meerdere culturen. De regels en voorschriften scheppen daarnaast een duidelijk kader om in Nederland te leven als een goede moslim, een kader waaraan velen behoefte lijken te hebben. In het radicale wereldbeeld, dat de strijd tussen vriend en vijand beschrijft, weerklinkt de onrechtvaardige behandeling van moslims zoals velen die ervaren, en biedt het handvatten om complexe emoties van woede en frustratie op een simpele manier te rechtvaardigen. Tegelijkertijd zorgt de nadruk op solidariteit en broederschap met alle moslims voor binding en een gevoel van saamhorigheid, en biedt omgang met een groepje van gelijkgezinden acceptatie

en geborgenheid. En hoewel veel andere moslims de radicale invulling van de islam niet delen, levert het praktiseren van de islam toch respect van anderen op. Tot slot geldt, in tegenstelling tot de meer democratische invullingen, dat het radicale verhaal goed is uitgewerkt en uitgebreid wordt gepropageerd, bijvoorbeeld op internet.

Op basis van deze bevindingen valt er iets te zeggen over de aanpak van radicalisering. Het is belangrijk gevoelens van onrechtvaardigheid weg te nemen bij groepen moslims in de samenleving. Ook is het belangrijk om de binding met de omgeving van (kinderen van) migranten te bevorderen. Daarnaast is het misschien mogelijk om onzekerheden in de zoektocht naar identiteit wat te reduceren; die hebben te maken met erkenning en acceptatie en het verduidelijken van verschillen tussen de waardesystemen. Maar ook het ontwikkelen van alternatieve verhalen kan effect hebben. Wanneer de democratische alternatieven krachtiger worden (dus beter ontwikkeld worden) en meer acceptatie en begrip opleveren van zowel de Nederlandse samenleving als de religieuze en etnische gemeenschappen, dan wordt deze stap aantrekkelijker voor zoekende jongeren. Tot slot benadrukken we het gevaar van isolement. We zagen bij de jihadi jongens dat ze tamelijk geïsoleerd zijn en alleen optrekken met gelijkgezinden. Wel komen ze regelmatig in de moskee om te bidden en slaagde de onderzoeker erin contacten met ze op te bouwen. De jongens zijn niet zo geïsoleerd dat ze anderen volledig mijden en alleen nog maar thuis, uit het zicht van de samenleving, bijeen komen. Het is belangrijk die mate van isolement te voorkomen, want daardoor kan een groep radicaler worden én kunnen mensen minder gemakkelijk uit een groep stappen. Dat de jongens uit moskeeën worden gezet uit angst voor een slechte naam en uit angst voor de AIVD (en misschien ook omdat de mensen uit de moskee niets met de jongens te maken willen hebben), is vanuit dat oogpunt geen goede ontwikkeling. Er moet geprobeerd worden de jongeren zo veel mogelijk bij de samenleving te houden om diversiteit in meningen te stimuleren en de stap 'terug' zo klein mogelijk te houden.

Terminologie

abu vader van	
apolitieke salafi's	salafi's die zich afzijdig houden van politiek, een zo puriteins mogelijk leven nastreven en <i>dawa</i> (verkondiging) zien als het middel tot islamisering; volgen de gevestigde geleerden
boerka	allesbedekkend gewaad voor vrouwen, inclusief gezichtsbedekking
bid'a	(niet toegestane) religieuze innovatie
dawa	zending, verkondiging
dar al-islam	huis van de islam, het gebied waar islamitische heersers regeren, de sharia wordt toegepast en moslims hun godsdienst kunnen uitoefenen
dar al-harb	huis van oorlog, het gebied waar niet-islamitische heersers regeren
djellaba	ruimvallend gewaad, meestal met capuchon
fardh 'ain	individuele verplichting
fardh kifayya	onthefing van de verplichting, als andere moslims de taak volbrengen
fiqh al jihad	jurisprudentie van de jihad
fitna	chaos, verdeeldheid, verleiding
hadith	overleveringen van uitspraken en handelwijzen die aan de profeet Mohammed worden toegeschreven
halal	toegestaan
haram	verboden
jihad	inspanning voor de zaak van God, strijd voor het geloof. Hier: geweldadige strijd
kafir/kuffaar	ongelovige/ongelovigen
kamis	lang gewaad voor mannen
khawarij	een militante sekte uit de eerste eeuw van de islam (ook wel: kharijieten)
koenya	bijnaam
moedjahedien	jihadstrijders
nasiha	advies
niqaab	gezichtssluier
oemma	de (verbeelde) transnationale moslimgemeenschap
politieke salafi's	politiek en maatschappelijk geëngageerde salafi's, die op een actieve, democratische manier islamisering nastreven
salaf	voorloper, voorvader of vroege generatie

salafisme	een orthodoxe islamitische geloofsstroming die probeert te leven naar het voorbeeld van de moslims ten tijde van de profeet; verbonden met het Wahabisme
salafi's	aanhangers van het salafisme
salafi-jihadi's	salafi's die vinden dat elk middel geoorloofd is, ook geweld, bij het nastreven van islamisering; sterk individualistisch georiënteerd
sharia	islamitische wetgeving, religieuze en maatschappelijke wetgeving die aan de koran en de hadith is ontleend
soefi	aanhanger van soefisme, een mystieke traditie – die zijn oorsprong heeft in het zoroastrisme en hindoeïsme – die later door de islam is overgenomen
soenna	uitspraken en handelwijzen die aan de profeet Mohammed worden toegeschreven en die als voorbeeld dienen voor het gedrag van gelovigen, overgeleverd in de hadith
takfir (doen)	verketteren, het tot ongelovig verklaren van moslims, wat in theorie geldt als een terdoodveroordeling
talafi	geruïneerde, dwalende, spottende term voor apolitieke salafi's
tawhied	eenheid van God, monotheïsme
ulema	islamitische theologische schriftgeleerden
ummu	moeder van

Over de auteurs

Frank Buijs was tot zijn overlijden senior onderzoeker bij het Instituut voor Migratie en Etnische Studies van de Universiteit van Amsterdam (IMES) en coördinator van het Centrum voor Radicalisme en Extremisme Studies (CRES).

Jean Tillie is plaatsvervangend directeur van het IMES.

Marieke Sloodman en Amin Majdy waren als onderzoeker bij dit onderzoek betrokken.